

# OVER TAAL

---

Interview: Jan Van Coillie

---

Taalbeheersing in het professioneel  
hoger onderwijs

---

De taal van Hugo Claus

---

Elderspeak

---

Frivool

---

Tijdschrift over taal,  
tekst en communicatie

Jaargang 53, nr. 5, november-december 2014

  
publishers

**Hoofdredacteur** ■

Filip Devos

---

**Redactie** ■

Natalie Hulsen  
Hanne Kloots  
Albert Oosterhof

---

**Vaste medewerkers** ■

Hugo Brouckaert  
Bert Cappelle  
Bruno Comer  
Fleur Deboutte  
Sofie Gordts  
Evelien Van Renterghem

---

**Website** ■

[www.overtaal.be](http://www.overtaal.be)  
[www.facebook.com/overtaal](https://www.facebook.com/overtaal)

---

**Richtlijnen voor auteurs** ■

Ingezonden stukken voor de rubrieken Taalwerk en Dossier worden door drie onafhankelijke en anonieme beoordelaars gelezen en beoordeeld met het oog op publicatie. De beoordelaars kunnen leden van de redactie en/of externe specialisten zijn. De auteur ontvangt binnen uiterlijk twee maanden na inzending van zijn bijdrage bericht over wel of niet opname. Uitgebreide richtlijnen voor auteurs: zie [www.overtaal.be](http://www.overtaal.be).

---

**Verantwoordelijk uitgever** ■

Bruno Scheers  
INNI publishers  
(voorheen uitgeverij UGA)  
Industrielaan 5  
B-8501 Heule  
T +32 56 36 32 00  
F +32 56 35 60 96  
E [bruno.scheers@innipublishers.com](mailto:bruno.scheers@innipublishers.com)  
[www.innipublishers.com](http://www.innipublishers.com)

---

**Abonnementsprijzen  
exclusief verzendkosten** ■

Jaarabonnement: € 34,12  
Los nummer: € 8

---

Over taal verschijnt vijfmaal per jaar.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever vereist.

D/2014/0857/6 - ISSN 0774-2398

# OVER TAAL

- 115** Interview  
*Jan Van Coillie: het geduld van de lezer niet op de proef stellen - Bruno Comer*
- 118** Taalwerk  
*(On)nut van Nederlandse taalbeheersing in het professioneel hoger onderwijs - Jose Tummers, Lieve Sterckx en Dominique Vanhoren*
- 122** Idioom & Co  
*Het hoe en wat van who - Bert Cappelle*
- 124** Broodje taal  
*Broodje taal met gaatjes - Fleur Deboutte*
- 126** Taalwerk  
*'Kom, we gaan een beetje slapen hè.' De manier van spreken met ouderen - Evelien Verstraeten*
- 130** Dossier  
*'Ik schrijf een eigen Claus-taal'. Eerste aanzet tot onderzoek naar de literaire taal(variatie) bij Hugo Claus - Wendy Lemmens*
- 134** Taalkronkels  
*'t Oekske - Bert Cappelle*
- 135** Te boek  
*Bellende honden bijten niet - Hinde De Metsenaere*  
*Huldeboeken van zwart tot rood en goudkleurig - Albert Oosterhof*  
*Verhalen over taal - Filip Devos*  
*Neerlandistiek in Luik - Filip Devos*
- 139** Column  
*Frivool - Hugo Brouckaert*
- 140** Quiz over taal  
*Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen*

Tijdschrift over taal,  
tekst en communicatie



# Interview

## Jan Van Coillie: het geduld van de lezer niet op de proef stellen

BRUNO COMER

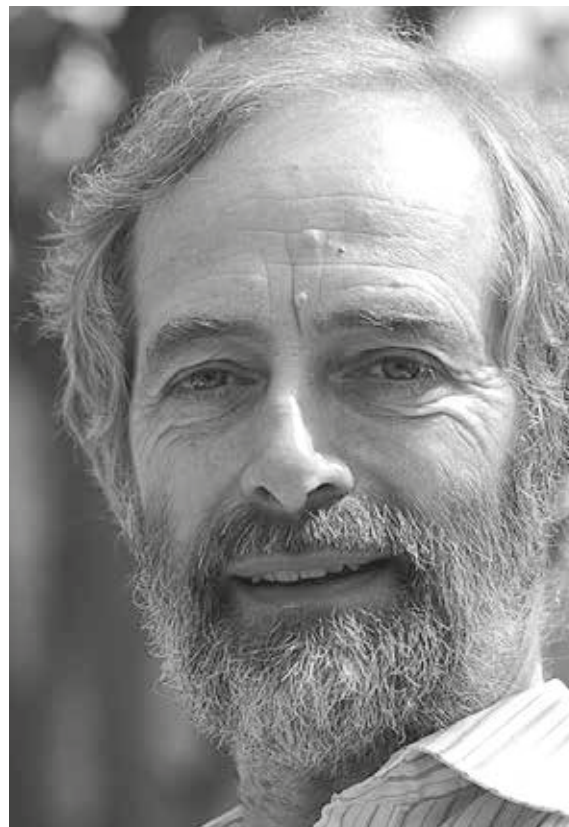
---

*‘Als je teksten schrijft, komt het er niet alleen op aan fouten te vermijden. Je moet ook – en wat mij betreft zelfs vooral – aandacht besteden aan de effecten van welbepaalde woorden en formuleringen.’ Al enkele decennia spant Jan Van Coillie zich in om dit niet alleen aan zijn studenten, maar ook aan een ruimer publiek diets te maken.*

*Onze gesprekspartner is hoogleraar bij de vroegere HUBrussel, die nu gefuseerd is met de KU Leuven. Hij heeft vooral bekendheid verworven als specialist in jeugdliteratuur, het onderwerp waarop hij in 1988 promoveerde tot doctor in de Germaanse filologie. Maar taalbeheersing, studenten leren helder en efficiënt te spreken en te schrijven, is zijn dagelijkse professionele zorg. ‘Door mijn studie van de jeugdliteratuur heb ik maar al te zeer ondervonden dat lezende jongeren een veeleisend en hard publiek zijn’, glimlacht Van Coillie. ‘Als een tekst hun niet bevalt, leggen ze die heel snel terzijde; ze reageren heftiger dan volwassenen. Er is dus een verband tussen jeugdliteratuur en klare taal: beide willen het geduld van de lezer niet op de proef stellen.’*

### Woordenschat uitbreiden

**Z**ijn boek *Klare Taal, efficiënt leren schrijven* (Davidsfonds, 2002, 8ste herziene druk 2011) kent een ruime verspreiding. Het is een ‘doe-boek’ geworden met praktische tips en oefeningen voor al wie zijn of haar stijl wil verbeteren. ‘Een heldere stijl doet mensen lezen’, argumenteert Van Coillie. ‘En dat doel is pas bereikt als de tekst goed afgestemd is op zijn doel en de lezer er zich door aangesproken voelt.’



‘Grammatica en spelling zijn natuurlijk een belangrijk onderdeel van het onderwijs in het Nederlands’, stelt hij. ‘Je leest tegenwoordig nauwelijks een masterproef zonder dt-fout. Meestal is de auteur gewoon verstrooid geweest: hij draait zijn zin om en vergeet het werkwoord aan te passen. Maar er is toch duidelijk een gebrek aan alertheid. Nochtans, aan de hand van een beperkt aantal regels kun je 95% van de spellingproblemen oplossen, als je tenminste ook de logica achter die regels snapt. Voor het overige moet je de moeite doen om het woordenboek of de spellinggids open te slaan. Het belangrijkste is dat iedere student Nederlands die basisregels onder de knie krijgt en daar is een zekere drill voor nodig. En natuurlijk moet hij zijn leven lang attent blijven voor de juiste schrijfwijze en het juiste woordgebruik.’

---

Over de sms-taal maakt Van Coillie zich niet al te veel zorgen. Jongeren maken heus wel het onderscheid tussen hun sms-berichtjes en het taalgebruik dat van hen verwacht wordt in meer formele contexten. ‘Wel wordt de woordenschat minder rijk’, vindt hij. ‘Ik kijk er soms van op hoe een woord als *fulmineren* of *pertinent* helemaal onbekend is bij jongeren. In Brussel hebben we veel allochtone jongeren van wie een van de ouders, meestal de moeder, geen Nederlands spreekt. Het is begrijpelijk dat de kennis van het Nederlands dan onvolmaakt is, maar het probleem zit dieper en treft een belangrijk deel van de Vlaamse jeugd. Er moeten meer inspanningen geleverd worden om de jeugd kennis te laten maken met de Nederlandse woordenschat. Dat kan best op een speelse manier; ik ben een grote voorstander van taalquizen in de klas.’

## Zorgvuldig plannen

Teksten beter structureren is een derde belangrijk element om tot een goede redactie te komen. ‘De aandacht voor de opbouw van de tekst, de logische schikking van de gegevens in alinea’s, ervoor zorgen dat de ene zin logisch uit de andere vloeit: dat aspect van het schrijven wordt dikwijls onderschat’, zegt Van Coillie. ‘Veel auteurs beginnen zomaar iets uit te tikken, zonder na te denken over de manier waarop ze de – soms ingewikkelde – zaken waarover ze het hebben, op een behoorlijke manier zullen uitleggen. Het is daarom beter de gegevens die je in je tekst wil verwerken, zorgvuldig te inventariseren en dan een plan te maken waarin zowel de kop en de staart als de body van de tekst duidelijk vastgelegd zijn. Dat kan schools lijken, maar een goede ordening van de diverse elementen uit de inhoud maakt de tekst veel begrijpelijker voor het publiek.’

Als er eenmaal een duidelijk plan is, gaat het uitschrijven des te vlotter. Een zorgvuldige voorbereiding is het halve werk. Je zet als het ware een stap achteruit om dan zoveel vlugger vooruit te gaan. De fameuze drempel ‘om aan dat uitschrijven te beginnen’, die iedere schrijver wel kent, wordt er lager door. Het lege scherm op de computer veroorzaakt geen onzekerheid meer: dankzij het plan weet je waar je naartoe gaat en je gaat zelfs enthousiaster te werk. De boutade ‘Mijn artikel is af, ik hoef het enkel nog te schrijven’, is in dit verband kenschetsend.

Van Coillie probeert zijn studenten stapsgewijze van dit alles te overtuigen. ‘Het eerste jaar laat ik hen teksten analyseren zodat ze er de patronen in kunnen herkennen’, legt hij uit. ‘Ze krijgen zowel goede teksten te lezen die ze als voorbeeld kunnen nemen, als slechte, die ze moeten verbeteren. Op die manier leren ze hoe ze tegen teksten moeten aankijken. Het jaar daarop gaan ze zelf die methode toepassen en teksten schrijven. Hun stijl gaat met rasse schreden vooruit zodra ze afgeraakt zijn van de ‘juist-of-foutmanie’ en ze zich gaan concentreren op het effect van wat ze schrijven. Je moet hen in de ban doen raken van de vraag hoe ze iets eenvoudiger of juist moeilijker, preciezer of vager, bondiger of meer ingekleed, persoonlijker of afstandelijker, levendiger of droger kunnen verwoorden.’

## ‘Zakelijk’ is niet ‘saai’

Die methode geldt niet enkel voor artikels en persberichten die door een beperkt aantal mensen geschreven worden. Ook nota’s en adviezen die binnen een of andere organisatie tot stand komen en maar voor een beperkt aantal mensen bestemd zijn, kunnen op die manier uitgeschreven worden. Er zijn weinig bedrijven of instellingen waar er niet geklaagd wordt over omslachtige, moeilijk te lezen teksten. ‘Zakelijk’ en ‘saai’ zijn nochtans geen synoniemen. Het verschil tussen beide heeft vooral te maken met de openheid en directheid waarmee emoties geuit worden en met compactheid en doeltreffendheid. Neem het volgende fragment uit een privébrief: ‘Wat hij me toen zei, was echt flauwekul. En ik begrijp nog altijd niet hoe hij zo lelijk tegen me kon doen.’ In een zakelijke brief zou dezelfde informatie ongeveer zo klinken: ‘Wat hij toen zei, was echt ongegrond. En ik snap nog altijd niet wat hem toen bewoog’.

Zelf heeft Jan de eindredactie waargenomen van een ‘schrijfboek voor welzijnswerkers’, een boek dat zich duidelijk in de sfeer van de zakelijke communicatie bevindt. *Horen, zien en schrijven* is uitgegeven bij Die Keure en is een handleiding voor al wie aan het werk is in de sociale sector en zich de praktijk van het schrijven eigen wil maken. De voorbeelden komen uit teksten uit de praktijk: teksten voor correspondentie, teksten in het kader van een hulpverleningsproces, teksten voor pr en teksten die je gebruikt

---

om een mondelinge presentatie te ondersteunen. De praktijk is hier duidelijk de beste leerschool en, zoals het hoort, werd de doelgroep nauwkeurig gedefinieerd.

Jan Van Coillie heeft zich laten inspireren door zijn vakgenoot Jan Renkema, die nu emeritus hoogleraar is aan de universiteit van Tilburg en er zich bewust van was dat je met schoolmeesterij niet ver komt. Al te grote leerstelligheid is uit den boze. Gehoorzaamheid aan de regel mag niet ontwaarden in slavernij. 'De taalgebruiker behoort in grote mate de vrijheid te hebben om in overeenstemming met de aard van zijn onderwerp en van zijn publiek te kunnen zeggen niet alleen *wat*, maar ook *hoe* hij het wil', stelt de hoogleraar uit Tilburg. Ook Renkema onderschrijft het belang van uitspraak en accent, spelling en leestekens, woordkunde en zinsbouw. Maar hij laat evenzeer ruimte voor de variëteiten binnen onze taal en hoe die gehanteerd wordt door de overheid, in het bedrijfsleven en bij de media. 'Iedere auteur heeft een bedoeling met een tekst. Die moet dan ook zo bij de lezer overkomen', voegt Jan daaraan toe. 'En dat is dikwijls niet het geval. Soms voel ik mij benaderd als een kind, andere keren moet ik mij een weg banen door een teveel aan woorden en het gebeurt zelfs dat ik in slaap val. Het voordeel daarvan was dat ik die teksten kon gebruiken in mijn boeken als voorbeelden van 'hoe het niet mag'.'

## Speels taalgebruik

'Renkema heeft ook aandacht voor speels taalgebruik', merkt Van Coillie nog op. 'Levendig schrijven is een talent, maar je kunt ook veel aanleren. Het komt erop aan het effect te leren zien van specifieke formuleringen en dan te vermijden wat de lezer kan storen. Denk maar aan de ballast van naamwoordconstructies met voorzetselketens, overbodige adjectieven en bijwoorden of omslachtige openers.' Een voorbeeld: 'Door de werken steeg het grondwater aanzienlijk' is beknopter en directer dan 'De werken leidden tot een aanzienlijke stijging van het grondwater'.

Maar een levendige stijl heeft nog meer te maken met extraatjes: woordspelingen, retorische vragen, paradoxen of beelden. 'Je vindt ze het meest op plaatsen die de aandacht van de lezer moeten trekken: titels, kopjes, intro's of als uitsmijter', stelt Van Coillie vast. 'Uiteraard moet je zuinig zijn met die stijlfiguren, want ze kunnen

leiden tot een gezochte, gemaakte stijl. Het goede gebruik zit veel meer in de afwisseling, de verrassing zelfs. 'Een zoete stem' verrast weinig, 'een stem vol schaafsel' roept veel meer op. Reclameteksten zijn hier dikwijls een nuttige inspiratiebron. Vast staat dat je de taal eerst goed moet kennen, vooraleer je meer levendigheid kan scheppen. Het heeft geen zin te willen lopen als je nog niet kunt wandelen.'

Levendig taalgebruik is ook een manier om taalliefde te kweken. 'Dat ondervind ik in mijn schoolzingen', getuigt Van Coillie. 'Het kan verbazing wekken, maar ik geef graag workshops voor klassen in het beroepsonderwijs. De reacties van de leerlingen zijn er veel spontaner; in de humaniora kijken ze veel meer naar elkaar. Als ik hun dan vraag om iets voor te lezen, durven ze dat vaak niet uit vrees voor de reacties van de anderen. Leerlingen uit het beroepsonderwijs maken zich daar minder zorgen over en drukken vaak hun emoties treffend uit. Er zijn dikwijls mooie vondsten bij. En de waardering appreciëren ze dan des te meer. Je moet dan niet alleen zeggen 'dat heb je goed gedaan'. Maar vraag ook eens hoe ze tot zo'n resultaat gekomen zijn. Je krijgt verrassende antwoorden en door die belangstelling geef je een veel concretere inhoud aan je waardering.'

Dikwijls hebben die leerlingen thuis al heel wat meegemaakt of komen ze uit andere richtingen waar ze niet voldeden. Ze voelen zich mislukt en als ze dan waardering krijgen door iemand die als auteur voor hen toch bijzonder is, bloeien ze helemaal open. 'Overigens: wie onder ons heeft geen behoefte aan waardering?', besluit de geïnterviewde. 'Op dat vlak kan het taalonderwijs dus een zeer nuttige rol vervullen.'

## (On)nut van Nederlandse taalbeheersing in het professioneel hoger onderwijs

JOSE TUMMERS, LIEVE STERCKX EN DOMINIQUE VANHOREN



*In het hoger onderwijs bestaan diverse initiatieven om de schrijfvaardigheid van instromende studenten op peil te brengen, vooral voor het schrijven van zakelijke en academische teksten. Na een*



*decennium is de tijd aangebroken om de efficiëntie van deze activiteiten te meten. Deze bijdrage brengt de evolutie in kaart van de schriftelijke zakelijke taalbeheersing van eerstejaarsstudenten in de professionele bachelor Bedrijfsmanagement aan UC Leuven-Limburg.*

### Inleiding

**H**et afgelopen decennium zijn er in het hoger en universitair onderwijs diverse projecten op het getouw gezet om de taalbeheersing van instromende studenten in kaart te brengen en zo nodig te verbeteren. We verwijzen naar, onder andere, Deveneyns en Tummers (2013), De Wachter en Heeren (2013), Peeters en Van Houtven (2010), Tummers en Deveneyns (2014) en Van Houtven et al. (2010). Deze initiatieven bestrijken het volledige spectrum van instapscreenings over zomercursussen tot remediëringstrajecten voor specifieke doelgroepen. Het centrale aandachtspunt hierbij is de zakelijke en/of academische – vooral schriftelijke – taalbeheersing. Bovendien bestaan in heel wat hogescholen opleidingsonderdelen die erop mikken de zakelijke of academische schrijfvaardigheid van de studenten te verhogen. In dat verband dringt de vraag zich op naar een effectmeting van deze initiatieven en opleidingsonderdelen. Leiden ze met andere woorden

tot een duidelijke verbetering in het schriftelijke zakelijke en/of academische taalgebruik van (eerstejaars-) studenten? In deze bijdrage rapporteren we een eerste effectmeting van het opleidingsonderdeel (zakelijk) Nederlands voor eerstejaarsstudenten in de professionele bachelor Bedrijfsmanagement aan UC Leuven-Limburg.

### Methode

UC Leuven-Limburg biedt uitsluitend professionele bacheloropleidingen aan. Daardoor is de studentensamenstelling, in tegenstelling tot die van academische opleidingen, een afspiegeling van de diversiteit aan studierichtingen in het secundair onderwijs, variërend van bso over kso en tso tot aso. Aan het departement Economisch Hoger Onderwijs nemen alle studenten van de professionele bachelor Bedrijfsmanagement verplicht opleidingsonderdelen Nederlandse en zakelijke communicatie in hun programma op. In deze bijdrage gaan we na of het verplichte opleidingsonderdeel zakelijk Nederlands in semester 1 van opleidingsjaar 1 (3 of 4 ECTS) een impact heeft op het niveau van de schriftelijke zakelijke taalbeheersing van eerstejaarsstudenten. Hiervoor is de schriftelijke taalvaardigheid van de studenten op drie meetpunten tijdens het eerste opleidingsjaar gemeten, met name:

- bij de start van het academiejaar; dit is zonder specifieke opleidingsonderdelen zakelijk Nederlands te hebben gevolgd tijdens het lopende academiejaar ( $t_1$ );
- aan het einde van het eerste semester; dit is na het volgen van het opleidingsonderdeel zakelijk Nederlands ( $t_2$ );
- aan het einde van het academiejaar; dit is na een semester zonder opleidingsonderdeel zakelijk Nederlands ( $t_3$ ).



Door de schrijfvaardigheid te vergelijken op de meetpunten  $t_1$  en  $t_2$  krijgen we een zicht op de impact van het opleidingsonderdeel zakelijk Nederlands op de schriftelijke taalvaardigheid. De vergelijking tussen de meetpunten  $t_2$  en  $t_3$  stelt ons in staat om na te gaan of er een blijvend effect is na afloop van het opleidingsonderdeel.

Voor de vergelijking van meetpunten  $t_1$  en  $t_2$  zijn de teksten van 78 studenten geëvalueerd. De helft van deze studenten heeft een aso-achtergrond en de andere helft een niet-aso-achtergrond. Van iedere student zijn twee teksten beoordeeld, een eerste geschreven op meetpunt  $t_1$  en een tweede op meetpunt  $t_2$ . Voor de vergelijking van meetpunten  $t_2$  en  $t_3$  zijn de teksten van 72 studenten beoordeeld. Van 44 studenten met een aso-achtergrond en 28 studenten met een niet-aso-achtergrond zijn telkens twee teksten geëvalueerd.

Op elk van de drie meetpunten zijn de studenten uitgenodigd om in één uur een zakelijke tekst van 500 woorden te schrijven. Hiervoor beschikten ze over een computer en alle informatie die ze nodig achtten, zoals spellingscorrectie en onbeperkte toegang tot het internet. De evaluatie gebeurde door twee ervaren docenten Nederlands. Zij hebben in twee afzonderlijke correctierondes een holistische en een analytische score aan de teksten toegekend.

De holistische score vat de tekstbeoordeling in één cijfer, zonder expliciet rekening te houden met onderliggende criteria. De holistische score werd toegekend op basis van de volgende 4-puntenschaal: onvoldoende < matig < voldoende < goed. Bij de analytische evaluatie wordt de tekst beoordeeld op basis van een aantal criteria die overeenstemmen met tekstkenmerken die de beoordelaar relevant acht.

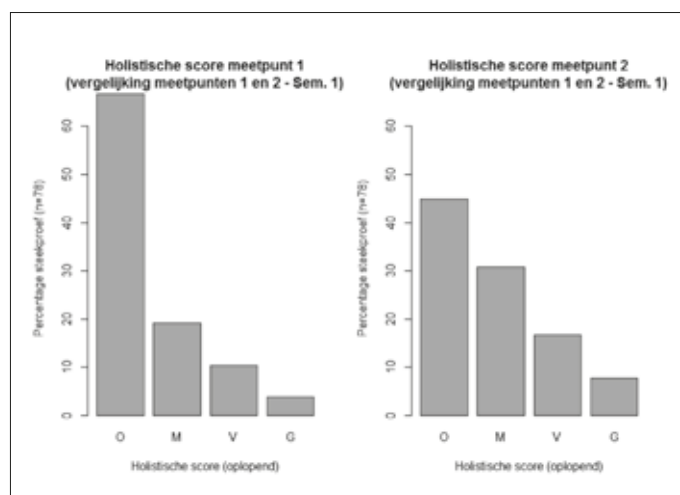
De analytische evaluatie steelt op vier criteria: taal, stijl, structuur en logica. Deze criteria zijn afzonderlijk geëvalueerd op een 5-puntenschaal variërend van -2 tot en met +2 met 0 als indicatie van een voldoende. Het taalniveau dat overeenstemt met iedere waarde van de holistische en analytische schalen, is geëxpliciteerd in overeenstemming met de aanbevelingen van Knoch (2011).

De holistische score 'matig' en de score 0 voor de analytische criteria stemmen overeen met het niveau B2 van het Europees Gemeenschappelijk Referentiekader (Nederlandse Taalunie 2008). Dit niveau is kenmerkend voor een 'onafhankelijke gebruiker' en wordt door het *Profiel Academische Taalvaardigheid* vooropgesteld als minimaal instapniveau voor het hoger onderwijs (CNaTV).

Als kwaliteitscontrole zijn 18 teksten door beide beoordelaars geëvalueerd. Uit die vergelijking blijkt dat de toegekende scores een betrouwbare indicatie van de tekstkwaliteit zijn en dat de invloed van eventuele persoonlijke accenten en interpretaties van beide beoordelaars verwaarloosbaar is.

## Semester 1: het nut van Nederlands voor eerstejaarsstudenten

Figuur 1 vat de holistische score samen voor de meetpunten  $t_1$  (staafdiagram links) en  $t_2$  (staafdiagram rechts). We zien duidelijk dat het niveau van de zakelijke taalbeheersing bij instroom in het hoger onderwijs ontoereikend is: slechts 14,10% van de studenten behaalt een ondubbelzinnig positieve score, met name 'goed' of 'voldoende', terwijl een ruime meerderheid 'onvoldoende' scoort (66,67%). Deze vaststelling sluit aan bij de eerder geconstateerde kloof tussen de eindtermen van het secundair onderwijs en de (impliciete) talige instapcompetenties van het hoger onderwijs (Van den Branden 2010).



Figuur 1: Overzicht van de holistische score bij de start ( $t_1$ ) en het einde ( $t_2$ ) van semester 1. Bij het toekennen van de holistische score worden 4 niveaus onderscheiden: onvoldoende (O), matig (M), voldoende (V) en goed (G).

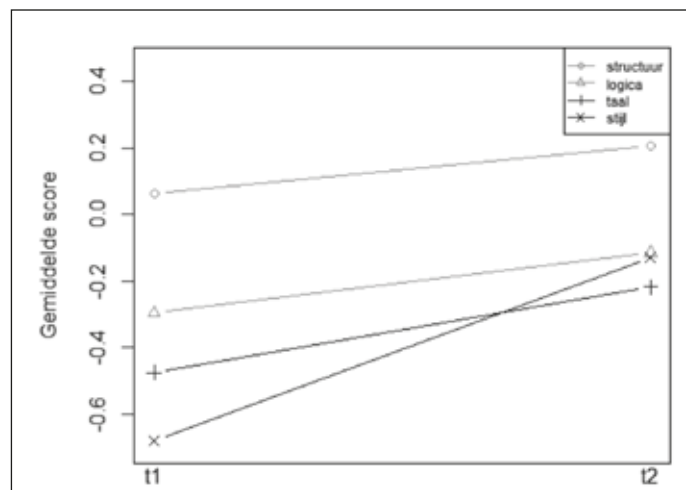
Als we het staafdiagram rechts bekijken, stellen we een positieve evolutie tijdens semester 1 vast: terwijl het aandeel van de score 'onvoldoende' sterk afneemt vergeleken met het staafdiagram links, groeit het aandeel van de positieve scores 'matig', 'voldoende' en 'goed'. Dat neemt echter niet weg dat op meetpunt  $t_2$  nog altijd 44,87% van de studenten een 'onvoldoende' behaalt.

Op beide meetpunten scoren studenten met een aso-diploma beter dan hun collega's uit een niet-aso-richting. Terwijl 58,97% van de studenten uit een aso-richting bij instroom in het hoger onderwijs een 'onvoldoende' behaalde, is dat nog slechts 28,21% aan het einde van het eerste semester. Het aandeel van de score 'onvoldoende' bij de studenten met een niet-aso-diploma daalt van 74,36% naar 61,54%. Dat betekent dat bijna 2 op 3 studenten in deze groep aan het einde van semester 1 en na het volgen van een opleidingsonderdeel Nederlandse zakelijke communicatie nog

niet aan de minimumvereisten voor (zakelijke) schrijfvaardigheid voldoen.

Een blik op de evolutie per student tijdens het eerste semester van het eerste opleidingsjaar leert ons dat de grootste groep studenten (47.43%) ter plaatse trappelt, ruim een derde vooruitgang boekt (37.17%) en 15.38% van de studenten erop achteruit gaat. Dat betekent dat de inspanningen geleverd tijdens semester 1, ondanks een algemene progressie van de zakelijke taalvaardigheid, voor bijna 2 op 3 studenten geen onmiddellijk zichtbaar resultaat opleveren. Als we deze driedeling voor de evolutie van de taalvaardigheid, met name vooruitgang vs. stagnatie vs. achteruitgang, combineren met de holistische score behaald op meetpunt  $t_1$ , stellen we vast dat de overgrote meerderheid van de initieel betere schrijvers achteruitgang boekt (81.82%) en meer dan de helft van de slechte(re) schrijvers geen vooruitgang vertoont (58.21%). Opgesplitst in functie van de vooropleiding in het secundair onderwijs vertoont een meerderheid van de aso-studenten vooruitgang (45.95%) of achteruitgang (27.03%), terwijl een meerderheid van de niet-aso-studenten stabiel blijft (64.10%). Deze resultaten wijzen erop (i) dat vooral de middengroep wordt bereikt ten nadele van de zwakke(re) en sterke(re) uiteinden van het schrijfvaardigheidsspectrum, en (ii) dat hierdoor het effect van het aanbod zakelijk Nederlands voor niet-aso-studenten te klein is.

Om een duidelijker inzicht te krijgen in de aard van de tekstkwaliteit, analyseren we de scores behaald op de analytische criteria.



Figuur 2: Gemiddelde evolutie van de analytische evaluatiecriteria in de loop van semester 1

Figuur 2 vat de evolutie voor de 4 analytische evaluatiecriteria tussen  $t_1$  en  $t_2$  samen. De y-as stelt de 5-punten schaal ([-2;+2]) voor die gebruikt is voor de analytische beoordeling van de teksten. Hoewel de gemiddelde score voor ieder criterium stijgt, is de vastgestelde progressie bescheiden (op een 5-puntenschaal, 0.14 voor structuur, 0.17 voor logica, 0.25 voor taal en 0.55 voor stijl) en bereiken de studenten enkel voor structuur een positieve score aan het einde van het eerste semester. Bovendien is enkel de progressie voor taal en stijl significant. De progressie vertoont geen significante verschillen in functie van de vooropleiding van de studenten.

## Semester 2: op zoek naar de bestendinging

Na de bespreking van de evolutie van de taalbeheersing tijdens het eerste semester van het eerste opleidingsjaar, gaan we nu na of er een blijvend effect is tijdens het tweede semester, waarin er geen opleidingsonderdeel (zakelijk) Nederlands wordt aangeboden.

We stellen een niet-significante daling van de holistische score vast tussen  $t_2$  en  $t_3$ . De algemene kwaliteit van de teksten is bij het gros van de studenten stabiel (48.61%), en stijgt bij slechts 18.05% van de studenten. Als we de studenten groeperen op basis van hun diploma secundair onderwijs, scoren de aso'ers beter: bij de studenten met een niet-aso-diploma behaalt geen enkele student de topscore 'goed' aan het einde van het eerste opleidingsjaar en behaalt 75.00% een 'onvoldoende'.

We sluiten de analyse van de holistische score af door de slaagkansen voor schrijfvaardigheid aan het einde van het eerste opleidingsjaar (met een tegenstelling tussen 'onvoldoende' of niet geslaagd enerzijds en 'matig', 'voldoende' en 'goed' of geslaagd anderzijds) te relateren aan de afstudeerrichtingen in Bedrijfsmanagement. We constateren dat de slaagkansen voor schrijfvaardigheid significant groter zijn in de 'humane' afstudeerrichtingen, met name Marketing en Rechtspraak, dan in de 'technisch-economische' afstudeerrichtingen, met name Accountancy-Fiscaliteit en Financiën-Verzekeringswezen. In de 'humane' afstudeerrichtingen kan men de positieve invloed vermoeden van vakdocenten die expliciet aandacht besteden aan een heldere talige rapportering en communicatie.

De algemene tendens voor de holistische score wordt bevestigd door de criteria van de analytische score. Daar wordt eveneens een lichte, maar niet-significante daling vastgesteld.

Bij de algemene vaststellingen over  $t_1$ ,  $t_2$  en  $t_3$  maken we enkele kanttekeningen. De context waarin de schrijftesten afgenomen werden, verschilde op de drie momenten. Bovendien merken docenten Nederlands wel dat studenten groeien in zakelijke en academische taalvaardigheid in de loop van de volgende opleidingsjaren. De basis is gelegd in het opleidingsonderdeel Nederlands in het eerste jaar en studenten worden matuurder, begrijpen beter het belang van goed en zakelijk schrijven en komen bovendien vaker in contact met academisch jargon.

## Discussie: hebben we nood aan Nederlands in het hoger onderwijs?

Op de vraag naar het (on)nut van een opleidingsonderdeel Nederlands bij aanvang van het hoger onderwijs kunnen we geen eenduidig antwoord formuleren. Enerzijds stellen we een onmiskenbare vooruitgang vast tijdens het eerste semester wanneer dit opleidingsonderdeel wordt aangeboden. Anderzijds is het niveau van de schriftelijke taalvaardigheid aan het einde van het eerste

---

semester niet voor alle studenten op niveau en nemen we in de loop van het tweede semester een lichte, zij het niet-significante, terugval waar.

Veeleer dan op basis van deze resultaten aan het nut van dit opleidingsonderdeel te twijfelen, zouden we de algemene organisatie van het aanbod Nederlands in vraag willen stellen. Ten eerste is de instroom in het professioneel hoger onderwijs zeer divers (aso, tso, bso, kso), met als gevolg sterk uiteenlopende scores bij de instapmeting. De vaststelling dat de studenten met de betere scores voor de instapmeting de grootste kans op een terugval tijdens het eerste semester vertonen, laat vermoeden dat zij het aanbod Nederlands, dat zich op het gemiddelde van een zeer heterogene groep richt, als overbodig beschouwen. Daartegenover staat dat het merendeel van de studenten met een niet-aso-achtergrond (te) weinig vooruitgang boekt omdat zij met een ontmoedigende taalkloof worden geconfronteerd en – vooral in de ‘technisch-economische’ afstudeerrichtingen – niet altijd de baten van zakelijke taalbeheersing inzien.

Ten tweede: de lichte daling van het schrijfvaardigheidsniveau tijdens semester 2 pleit in samenhang met het grotendeels ontoereikende niveau aan het einde van semester 1 voor een volgehouden inspanning rond taalbeheersing. Dit is bovendien niet alleen de verantwoordelijkheid van de taaldocenten. We onderschrijven dan ook volmondig de stelling van Daems (2010) dat vakdocenten hier een belangrijke sensibiliserende rol te spelen hebben.

Naar het hogeschoolbeleid kunnen op basis van deze verkennende studie drie adviezen geformuleerd worden met betrekking tot de organisatie en het statuut van schriftelijke taalbeheersing Nederlands. Ten eerste: gezien het (te) lage taalbeheersingsniveau van de instromende studenten is het nodig een algemeen aanbod Nederlands in het curriculum te verankeren. Ten tweede: dit aanbod moet gedifferentieerd zijn in functie van het taalniveau van de student, waarbij iedereen in functie van zijn/haar instapniveau een traject op maat van zijn/haar competenties wordt aangeboden. Ten derde, er is nood aan een continu aanbod, dat in functie van de voortgang van de verschillende niveaugroepen gedifferentieerd kan worden vormgegeven. Een andere mogelijkheid om rekening te houden met de niveauverschillen bestaat erin om studenten met een zwakkere (zakelijke) schrijfvaardigheid of een zwakkere taalvaardigheid in het algemeen te verplichten een bijwerktraject te volgen. Een bijwerktraject wordt georganiseerd naast het gewone aanbod, zodat elke student dezelfde eindcompetenties kan bereiken.

---

## Literatuur

CNaVT. (sd), *Profiel Academische Taalvaardigheid – Profiel Taalvaardigheid Hoger Onderwijs*. <http://www.cnatv.org/main.asp>.

Daems, F. (2010), Elke leraar is een taalleraar. Een referentiekader voor taalbeleid in een lerarenopleiding. In: D. Van Hoyweghen (red.), *Naar taalkrachtige lerearenopleidingen. Bouwstenen voor taalbeleid*. Mechelen: Plantyn, blz. 13-34.

Deveneyns, A. en J. Tummers (2013), Zoek de fout: een fouten-classificatie als aanzet tot gerichte remediëring Nederlands in het hoger professioneel onderwijs in Vlaanderen. In: *Levende Talen Tijdschrift*, 14-3, blz. 14-26.

De Wachter, L. en J. Heeren (2013), Een taaltest als signaal. De ontwikkeling en implementatie van een strategische taalvaardigheidstoets. In: *Levende Talen Tijdschrift*, 14-1, blz. 19-27.

Knoch, U. (2011), Rating scales for diagnostic assessment of writing: What should they look like and where should the criteria come from? In: *Assessing Writing*, 16, blz. 81-96.

Nederlandse Taalunie (2008), *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen: Leren, Onderwijzen, Beoordelen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Peeters, E. en T. Van Houtven (red.) (2010), *Taalbeleid in het hoger onderwijs: de hype voorbij*. Antwerpen: Acco.

Tummers, J. en A. Deveneyns (2014), Zelfkennis is het begin van alle schrijfwijsheden. In: *Over taal*, 53-1, blz. 17-19.

Van den Branden, K. (2010), Taalbeleid in het hoger onderwijs. In: E. Peeters en T. Van Houtven (red.), *Taalbeleid in het hoger onderwijs: de hype voorbij?* Antwerpen: Acco, blz. 213-224.

Van Houtven, T., E. Peeters en Z. El Morabit (2010), Hoe staat het met de taal van studenten? Exploratieve studie naar begrijpend lezen en samenvatten bij instromende studenten in het Vlaamse hoger onderwijs. In: *Levende Talen Tijdschrift*, 11-3, blz. 29-43.

---

*Jose Tummers is docent aan het departement Economisch Hoger Onderwijs van UC Leuven-Limburg, onderzoeker bij het Kennis- en Innovatiecentrum MarketingCommunicatie van deze hogeschool en praktijkonderzoeker bij de onderzoekseenheid Quantitative Lexicology and Variational Linguistics van de KU Leuven. Zijn onderzoek spitst zich toe op taalvariatie en schriftelijke taalbeheersing.*  
e-mail: jose.tummers@ucll.be

*Lieve Sterckx is als taaldocente Nederlands al ruim 20 jaar verbonden aan het departement Economisch Hoger Onderwijs van UC Leuven-Limburg en is al jaren actief in het taalondersteuningsonderwijs.*  
e-mail: lieve.sterckx@ucll.be

*Dominique Vanhoren is als taaldocente Nederlands al ruim 25 jaar verbonden aan het departement Economisch Hoger Onderwijs van UC Leuven-Limburg. Ze is stafmedewerker studie- en studietrajectbegeleiding en coördinator van taalondersteuningsacties. Van daaruit werkt ze ook mee aan het taalbeleid van UC Leuven-Limburg.*

## Het hoe en wat van *who*

BERT CAPPELLE



**H**et is eens tijd voor een les Engelse grammatica. In een tijdschrift als *Over taal* verwacht ik niet dat daar veel bezwaar tegen kan bestaan. Alleen is deze les speciaal bestemd voor INNI, de nieuwe uitgever van dit blad, die zichzelf bedacht heeft met de ronkende groepslogan *Who wants to write history, has to turn pages*. Sorry, maar wat is dát nu weer voor een draak van een Engelse zin?

Laten we, voor we met de grammaticales beginnen, even wat recente geschiedenis van bedrijfsbranding overschouwen. U.G.A., voluit *Uitgeverij voor gemeenteadministratie*, zag het levenslicht in 1948. Het bedrijf uit Heule, dat zich toelagde op juridische publicaties voor de overheid en professionele doelgroepen, restylede zich naderhand door de puntjes uit de afkorting weg te laten. Daardoor leek het niet meer alsof de drie aaneengesloten hoofdletters, bovendien als letterwoord 'uugaa' uitspreekbaar, mogelijk een afkorting van iets waren. En zo kwam de naam *Uitgeverij UGA*, dus eigenlijk *Uitgeverij Uitgeverij voor gemeenteadministratie*, ook niet echt dubbelop over. Trouwens, wie stoort zich aan het redundante van *ABS-systeem* ('antiblokkeersysteem'), *HIV-virus* ('Human Immunodeficiency Virus virus') of *ISBN-nummer* (International Standard Book Number nummer)? Uitgeverij UGA had ook al een Engels bedrijfsmotto: *Way To Knowledge*. Zonder een lidwoord of *your* is die *tagline* eigenlijk evenmin honderd procent grammaticaal. Wat misschien heeft meegespeeld, is de associatie met de feliciterende uitroep *Way to go!*, maar dan was *Way To Know* een betere woordspeling geweest. Enfin, dit zijn bedenkingen die geen rol meer spelen nu Uitgeverij UGA niet meer is, of toch niet als zodanig, want sinds 1 november 2014 moeten we spreken van *INNI publishers*. En dat is dan weer een dochterafdeling van INNI Group, waarin naast de voormalige Uitgeverij UGA ook nog twee onlangs met elkaar gefuseerde grafische ondernemingen

zijn ondergebracht. Eén daarvan is drukkerij Strobbe uit Izegem, die met *De Druivelaar* een sterk merk in huis brengt. Deze populaire scheurkalender, die precies honderd jaar bestaat, wordt op 950.000 exemplaren gedrukt, dus de kans is groot dat jij, beste lezer, hem in je keuken hebt hangen, mocht je hem niet als app hebben geïnstalleerd, want het bedrijf is duidelijk mee met zijn tijd. Maar ik ben aan het afdwalen, want we moeten het hebben over de onwelgevormdheid van *Who wants to write history, has to turn pages*.

Het probleem zit 'm vooral in het eerste woord van dit motto, dat een letterlijke vertaling lijkt te zijn van *Wie geschiedenis wil schrijven, moet bladzijden omslaan*. Ik ga maar niet de kommaneuken uithangen door erop te wijzen dat er in het Engels geen komma mag staan na zo'n onderwerp, omdat je toch geen botsende werkwoorden hebt. Nee, wat men voor ogen had moeten houden is dat niet elk soort *wie* zomaar vertaald kan worden door *who*. In het Engels kan je vooraan in een zin natuurlijk wel zonder enig probleem het vragend voornaamwoord *who* aantreffen, zoals in *Who shot down MH17?*, dat als geheel een directe vraagzin is. Een zin als *Who shot down MH17 is still not clear* heeft in essentie dezelfde bouw als *One thing is still not clear* en is dus een mededelende zin, maar het onderwerp is opnieuw een vraag. Deze zin zegt: 'wat het antwoord is op de vraag "Wie haalde MH17 neer?" is nog niet duidelijk'. *Who* en *wie* komen voor deze gevallen overeen.

### Samengesmolten

Het Nederlands heeft echter nog een andere manier om *wie* aan het begin van de zin te gebruiken, bijvoorbeeld: *Wie dat gedaan heeft, zou zwaar gestraft moeten worden*. Dit is ook een mededelende zin, maar het onderwerp is hier niet een ingebedde vraag. *Wie* betekent

---

hier namelijk zoveel als *de persoon die of degene die* (of *diegene die*). *Wie* is hier met andere woorden een betrekkelijk voornaamwoord dat als het ware samengesmolten is met wat we het antecedent noemen. In het Engels komt *who* als zo'n samengesmolten betrekkelijk voornaamwoord alleen voor als gezegde in een gezegde, maar niet als gezegde in een onderwerp, en al helemaal niet als onderwerp in een onderwerp: *I am no longer who I was* is ok, maar *Who I was is now just a ghost* is vreemd en *Who did this must be punished* is uitgesloten. Wat je in het Engels wel kan doen, is zo'n zin laten beginnen met *whoever* in plaats van *who* (*Whoever did this must be punished*) of met *the one* als antecedent van *who* (*The one who did this must be punished*).

*Wie* met ingesloten antecedent verwijst meestal niet naar één specifiek iemand, maar naar iedereen die aan een beschrijving voldoet, zoals in *Wie niet weg is, is gezien* of in *Wie braaf is krijgt lekkers, wie stout is de roe*. *Wie* staat hier gelijk met *al wie*. Het is duidelijk dat *wie* ook hier iets betrekkelijks heeft en geen vraagwoord is, want in bepaalde dialecten kunnen we in deze gevallen *al die* gebruiken, zoals we dat ook kennen van het zeemanslied *Al die willen te kaap'ren varen (moeten mannen met baarden zijn, etc.)*. Dit niet-specifieke *wie* kun je ook weer niet gewoon met *who* vertalen. *Whoever* is opnieuw mogelijk als alternatief, naast *everyone who* of *(all) those who*, wat zoals *al die* meervoudig is. Ook goed is *anyone who*, want veelal betekent *wie* meer *eender wie* dan *iedereen die*. Dat idee van willekeurige verwijzing vind je ook in zinnen als *Wie A zegt, moet B zeggen* of *Wie niet horen wil, moet voelen*. *Wie* heeft hier de onbepaalde, generische waarde van *iemand die...* (*wie het ook mag zijn*). Dat lijkt me ook de beoogde betekenis van *who* in het bedrijfsmotto *Who wants to write history, has to turn pages*. Hier volgt een aantal grammaticaal correcte alternatieven:

*Whoever wants to write history has to turn pages.*

*Someone who wants to write history has to turn pages.*

*If you want to write history, you have to turn pages.*

## Een bladzijde omslaan

Niet dat die verbeterde versies meteen een duidelijke boodschap hebben. Worden we geacht te denken aan echte geschiedschrijvers-in-spe of moeten we dit alles figuurlijk opvatten? Een bedoelde letterlijke interpretatie valt niet helemaal uit te sluiten, want INNI publishers heeft een aantal geschiedkundige publicaties in de ca-

talagus. Anderzijds vormen die boeken maar een klein aandeel en bovendien bladeren historici *terug* in hun bronnen op zoek naar feiten uit het verleden, terwijl *bladzijden omslaan* letterlijk een activiteit aanduidt waarbij je vooruit bladert. Of was het misschien de bedoeling dat we denken aan een ouderwetse historicus die nog schrijft met pen en papier en daarbij dus werkelijk bladzijden moet omdraaien? Maar dat heeft niks diepzinnigs te beduiden. Hetzelfde geldt immers voor dichters en romanciers die zweren bij schrijfschriftjes. Figuurlijk bedoeld is het motto dan ook weer niet gelukkig, omdat *een bladzijde omslaan* impliceert dat je een niet zo fraai verleden achter je wil laten. Denk aan de langere uitdrukking *een zwarte bladzijde in de geschiedenis omslaan*. Was het vroeger dan zo'n kommer en kwel bij de drukker-uitgever? Trouwens, *turn pages* is een niet-bestaande uitdrukking in het Engels. Wat wel voorkomt is een *page-turner*, gezegd van een spannend boek dat lekker wegleest, maar dat is bekeken vanuit het standpunt van de lezer en niet van de schrijver. Als de bedoelde betekenis was dat de groep figuurlijk geschiedenis wil schrijven door de dingen anders en innovatief aan te pakken, dan had men het idioom *turn over a new leaf* moeten kiezen. En dan is het ook niet *write history* maar *make history* in het Engels.

Nog afgezien dus van de grammaticale kwestie rond *who*, werkt het motto niet. Hoewel het lijkt alsof de bedenker wilde spelen met een dubbele betekenis, kunnen we de zin als geheel een letterlijke noch figuurlijke interpretatie geven. Het enige wat overeind blijft, is het idee dat het bedrijf iets met geschiedenis en papier doet. Maar om dáárvoor een duur reclamebureau in te huren? Eigenlijk had INNI group, nu ze toch *De Druivelaar* in haar stal heeft, beter een oude Vlaamse zegswijze in het vaandel gevoerd, een spreuk die bovendien de juridische en niet geschiedkundige kern van het bedrijf laat uitkomen. Iets als *Woorden zijn winden, schriften verbinden*.

---

*Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de universiteit van Rijsel.*

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

# Broodje taal

## Broodje taal met gaatjes

FLEUR DEBOUTTE



**S**inds enkele jaren houd ik een mapje bij met krantenknipsels. Dat is in deze digitale tijden zeker geen eenvoudige klus meer: alleen de gemiddelde pendelaar heeft elke ochtend naast het gebruikelijke shot espresso ook nog een papieren Metro als houvast. Gelukkig biedt die gratis krant, zoals het collectieve geheugen maar al te goed weet, voor de taalbeheersers een schat aan informatie. Ik knip en scheur er dus vrolijk op los, onder het genoegen van dat ochtendlijke kopje koffie. Beschouw het als een verdedigbare (want professioneel verantwoorde) uiting van mijn oncontroleerbare hamsterdrang. De knipsels dienen, zoals het label op mijn mapje aangeeft, ‘ter leringh ende vermaeck’ voor mijn kritische studenten. Ook bij de meest gemotiveerde neerlandicus in spe slaat op een zwak moment immers wel eens de twijfel toe. Hij of zij vraagt zich dan welkend af waarom al die fouten gestudeerd, benoemd en verbeterd moeten worden. Op zo’n ogenblik is er altijd een voorbeeld uit mijn intussen lijvige map dat hen weer tot de correctheidsleer bekeert. Meestal zijn de voorbeelden uit de knipsels erg helder en illustratief, soms zijn ze wat obscuurder en alleen geschikt voor de zeer geïnteresseerde taalbeheersers. En heel af en toe wil zo’n knipsel wel eens op de lachspieren werken, of u nu een taalbeheersers bent of niet.

Zo’n amusant berichtje vond ik vorig jaar omstreeks deze tijd in mijn papieren Metro. Toen dienden namelijk enkele politici een wetvoorstel in om snoepgoed te verbieden ‘voor kinderen die gelijkenis vertonen met een tabaksproduct’. U heeft als goede verstaander natuurlijk meteen begrepen dat die arme, meevoelende politici geen mensenrechten wilden schenden, maar zich alleen nogal ongelukkig van de Nederlandse taal bedienden. Het wetsvoorstel was er namelijk allerm minst op gericht om kinderen met een nogal onfortuinlijk uiterlijk te viseren, maar moest hen behoeden

voor een banalisering van tabaksproducten. Hoewel die fout goed zichtbaar is, glipt ze wel vaker door de mazen van het net. Zo maakte schoenenwinkel Sacha een tijdje geleden reclame voor ‘veterschoenen voor heren met spitstoelopende neus’. Ook de schoenenverkoper zal zijn klantenbestand allicht niet bewust zo drastisch hebben willen inperken. Zowel hij als de onfortuinlijke politici vielen ongewild ten prooi aan hun gebrekkige taalbeheersing.

### Gezellig bij elkaar

De politici en de schoenenverkoper zijn duidelijk het advies vergeten waarmee de leraren Nederlands hen ongetwijfeld hebben overstelpst toen ze nog op de schoolbanken zaten. Dat advies luidt heel eenvoudig: houd bij elkaar wat bij elkaar hoort. Die richtlijn kunt u toepassen op een veelheid aan constructies in de Nederlandse taal. Zo vaart een hoofdzin er wel bij wanneer het onderwerp en de persoonsvorm niet te ver uit elkaar staan. Maar ook een lidwoord of een bezittelijk voornaamwoord doen het veel beter dicht in de buurt van een zelfstandig naamwoord dan er ver vanaf. Dat nabijheidsadvies ligt bovendien aan de basis van vele andere taaladviezen, die u wellicht ook bekend in de oren klinken. Zo gebruikt een vlotte schrijver liever niet al te veel bijzinnen: de hoofdzin wordt daardoor uiteen gerokken. De lezer moet in dat geval de delen van de hoofdzin weer bij elkaar proberen te puzzelen om de boodschap te kunnen begrijpen. Hetzelfde probleem doet zich voor wanneer er vreemde elementen opduiken in de werkwoordelijke eindgroep. De werkwoorden die daar gezellig bij elkaar horen te staan, worden dan gescheiden door een niet-werkwoordelijk element, zoals een bijwoord of een voorzetsel. Het

---

advies om bij elkaar te houden wat bij elkaar hoort, is er dus eentje om te koesteren. Er vallen veel stijlproblemen mee op te lossen. De politici en de schoenverkoper hebben in hun tekstjes nagelaten woorden of woordgroepen waartussen een syntactisch verband bestaat, bij elkaar te laten staan. Meer bepaald hebben ze een bepaling die bij het zelfstandig naamwoord hoort, te ver van dat zelfstandig naamwoord geplaatst. Dat is bijna onbegrijpelijk: de betekenis van de constructie raakt in die mate vervormd dat er heel wat goede wil nodig is om de boodschap te kunnen achterhalen. Toch komen die gekke achteropplaatsingen in de gesproken taal regelmatig voor, en dan hebben we er bovendien niet zoveel moeite mee om ze te begrijpen. (U gelooft me waarschijnlijk niet, maar houd de komende weken de oren maar eens open voor deze constructie: u zult van de ene verbazing in de andere vallen.) In de geschreven taal wordt de fout dikwijls weggefilterd door een vriendelijke (eind-)redacteur. De fout komt in geschreven taal daardoor veel minder vaak voor, waardoor ze natuurlijk extra opvalt, als iemand ze wel laat staan. Maar in de gesproken taal krijg je de ware omvang van de vergissing pas goed te zien, dankzij de afwezigheid van de nalezer.

## De wandelende bepaling

We kunnen het de gemiddelde moedertaalspreker nauwelijks kwalijk nemen dat hij of zij in de war raakt door de plaats van die bepaling. Meestal staat een bepaling in een naamwoordelijke constituent namelijk voor het zelfstandig naamwoord. We hebben het dan over *een interessant artikel* of *een boeiend project*. Wanneer de bepaling na het zelfstandig naamwoord komt, dan is dat een predicatieve bepaling, of soms ook predicatieve nabepaling. Zo'n bepaling kan in het Nederlands verschillende vormen aannemen. Twee daarvan werden al passend geïllustreerd in het persbericht over het wetsvoorstel en de reclameboodschap voor de herenschoenen. Respectievelijk gaat het daarbij om een betrekkelijke bijzin, en om een voorzetselconstituent. Maar zo'n predicatieve nabepaling kan ook een stuk korter zijn, en bestaan uit een beknopte bijzin of zelfs een adjectivische constituent. Een voorbeeld met een beknopte bijzin ziet er dan zo uit: *De soldaten, luide kreten slakend, liepen op hun vijand af*. Met een adjectivische constituent ziet die predicatieve bepaling er dan zo uit: *Het meisje, erg kwaad, sloeg de deur achter zich dicht*.

De aandachtige lezer heeft ongetwijfeld al gemerkt wat er aan de

hand is met die twee laatste voorbeelden. In die zinnen is de predicatieve nabepaling een bepaling van gesteldheid: de beknopte bijzin en de adjectivische constituent geven informatie over het onderwerp van de zin tijdens de handeling. Voor iemand die even niet zo goed oplet, of de Nederlandse syntaxis niet zo goed beheerst, lijken die bepalingen van gesteldheid sterk op de predicatieve nabepalingen uit onze ongelukkige voorbeelden. Die betekenisverwantschap zorgt ervoor dat we kenmerken die alleen toe te schrijven zijn aan de bepaling van gesteldheid, namelijk dat het zinsdeel vrij in de zin kan bewegen, ook toeschrijven aan de predicatieve nabepaling. Maar zoals de voorbeelden van onze onfortuinlijke politici en schoenverkoper aantonen, is de predicatieve nabepaling een zinsdeelstuk. Daardoor kan het alleen vlak bij het zelfstandig naamwoord staan waar het betrekking op heeft.

## Houd bij elkaar wat bij elkaar hoort

U schudde bij het begin van dit stukje misschien onbegrijpend het hoofd om de klunzige formulering in het persbericht en de reclameboodschap. Maar het vraagt heel wat tekstinzicht om grammaticaal het onderscheid te maken tussen een predicatieve nabepaling en een bepaling van gesteldheid. De grappige versprekingen die dat oplevert, mogen de aanleiding zijn om met zulke constructies in een tekst omzichtig om te springen en toch maar die nalezer onder de arm te nemen. De moraal van dit verhaal is in elk geval dat u bij elkaar moet houden wat bij elkaar hoort. Zo vermijdt u de fouten uit dit Broodje taal en kunt u met voordeel mijn verzamelwoede wat temperen.

---

*Fleur Deboutte is als praktijkassistent verbonden aan de afdeling Nederlandse Taalbeheersing van de KU Leuven.*

e-mail: fleur.deboutte@kuleuven-kulak.be

## ‘Kom, we gaan een beetje slapen hè.’ De manier van spreken met ouderen

EVELIEN VERSTRAETEN



*In 2060 is meer dan een kwart van de bevolking in het Vlaams Gewest ouder dan 65. De overheid voorziet daarom elk jaar meer opvangmogelijkheden en volgt de kwaliteit van zorginstellingen nauwgezet op. Academics geven daarbij aan dat zowel de overheid als de zorginstellingen zelf te weinig aandacht aan communicatie met ouderen schenken.*

*De problematiek van elderspeak bijvoorbeeld blijft daardoor onderbelicht. In een gesprek met een oudere stijgt de intonatie van de jongere spreker, net als zijn stemvolume. Het spreektempo neemt af en de spreker vereenvoudigt zijn discours. Elderspeak berust op stereotypes rond ouderen en duikt vooral in woonzorgcentra op. Daar zijn de negatieve effecten op de identiteit van de bewoners aanzienlijk (Kemper, 1998:56).*

*Tot nu toe hebben vooral Amerikaanse onderzoekers het fenomeen bestudeerd. Mijn masterproefonderzoek heeft aangetoond dat er ook in Vlaamse woonzorgcentra elderspeak gebruikt wordt. Taalgebruikers, d.w.z. professionele zorgverleners maar ook u en ik, moeten zich meer van hun taalgebruik tegenover senioren bewust worden. Pas dan kunnen de heersende stereotypes rond ouderen doorbroken worden en kan elderspeak vermeden worden.*

### Elderspeak, leeftijdsdiscriminatie en stereotypes

**S**usan Kemper en haar collega's hebben vastgesteld dat een vereenvoudigd taalregister en een paternalistische ondertoon kenmerkend zijn voor elderspeak. Daarbij is de intonatie van de spreker dikwijls overdreven hoog, en de woordenschat en grammatica zijn veel eenvoudiger. Voor mijn masterproef heb ik het taalgebruik van professionele zorgverleners in een Vlaams woonzorgcentrum bekeken. Zij beperken zich tot korte, enkelvoudige zinnen en herhalen of parafraseren dikwijls. Daarnaast gebruiken ze verkleinwoorden (*wandelingske*), tussenwerpsels (*hè*) en troetelnamen (*Suske*) veelvuldig. Opvallend is ook de paternalistische *we*-vorm waarmee de bewoners benaderd worden. De zin *Kom Leontientje, we gaan een beetje slapen hè* typeert het taalregister.

De meeste communicatieve problemen tussen jongere en oudere mensen doen zich in de openbare sfeer voor. Onderzoek van Jon Nussbaum et al. toont aan dat gesprekspartners van dezelfde leeftijd zelden elderspeak of paternalistische taal gebruiken. Ze respecteren elkaars integriteit en beschouwen elkaar als gelijken. Doorgaans verdragen ouderen paternalistisch taalgebruik van familieleden, omdat ze hun goede bedoelingen inzien. Volgens hetzelfde onderzoek liggen de zaken voor niet-vertrouwelingen anders. Als zorgverleners van een woonzorgcentrum elderspeak gebruiken, heeft dat een negatief effect op de identiteit, de eigenwaarde en de communicatieve vaardigheden van de bewoners (Nussbaum et al., 2005:289).

In de jaren tachtig introduceerde Robert Butler de term 'ageism' om leeftijdsdiscriminerend gedrag te benoemen. Ageism ontstaat als er vooroordelen tegenover een bepaalde leeftijdsgroep zijn. Die vooroordelen kunnen zowel positief als negatief zijn. 'Stugheid, eenzaamheid, onproductiviteit en depressie' zijn volgens Frank Nussel (in Nussbaum et al., 2005:288) voorbeelden van negatieve stereotiepe kenmerken die vaak met ouderen geassocieerd worden. Daarnaast zijn 'vriendelijkheid, wijsheid, vrijheid en rijkdom' volgens Erdman Palmore (in Nussbaum et al., 2005:289) positieve stereotiepe kenmerken. Hij voegt eraan toe dat zowel de positieve als de negatieve stereotiepe kenmerken het taalgebruik van jongere mensen tegenover ouderen beïnvloeden.

Ellen B. Ryan et al. stellen vast dat stereotypes ervoor zorgen dat er in gesprekken met ouderen elderspeak gebruikt wordt. Bij het zien van fysieke tekenen van ouderdom, zoals grijze haren en een gebogen houding, passen mensen tussen de twintig en de vijftig jaar hun taal onbewust aan. Volgens het stereotype zijn ouderen hardhorend, dus wordt er automatisch luider tegen hen gesproken. Een ander stereotype suggereert dat senioren alleen nog korte, eenvoudige zinnen begrijpen. In gesprekken met ouderen stemmen jongere mensen hun taalgebruik op zulke stereotypes af. Ze vergeten dat niet alle ouderen hardhorend zijn en houden te weinig rekening met de capaciteiten van het individu dat voor hen zit (Harwood, 2007:77).

### Waardig ouder zijn

Volgens Gillian Woolhead et al. stellen senioren het echter op prijs dat er met hun identiteit, hun rechten en



hun capaciteiten rekening gehouden wordt. De manier van communiceren vervult daarbij een belangrijke rol. Bovendien hebben Woolhead et al. vastgesteld dat de identiteit van een oudere onder druk komt te staan als hij op een paternalistische manier benaderd wordt. Troetelnamen zoals *kapoentje* worden bijvoorbeeld als weinig respectvol beschouwd. Aansprekingen zijn belangrijk voor het bewaren van de waardigheid van bijvoorbeeld verlamde patiënten. Hun naam kan in hun ogen nog de enige resterende waardigheid zijn. De meeste ouderen zouden het appreciëren als verzorgers hun zouden vragen hoe ze aangesproken willen worden. Verzorgers geven toe dat ze, door een gebrek aan tijd, met die wens te weinig rekening houden.

Het onderzoek van Woolhead et al. toont daarnaast ook aan dat bevoogdende taal een ongelijkheid tussen zorgverleners en ouderen creëert. Door paternalistisch taalgebruik te hanteren, krijgen ouderen een minderwaardigheidsgevoel.

Elderspeak suggereert ook dat de oudere persoon niet meer zelfstandig kan handelen. De meeste ouderen willen evenwel nog zo veel mogelijk controle over hun leven behouden. Woolhead et al. besluiten daaruit dat het belangrijk is om ouderen bij beslissingen te betrekken en hen zelf keuzes te laten maken. De bevindingen van Ryan et al. gaan nog een stap verder. Zij hebben aangetoond dat Amerikaanse senioren die meer controle hebben, gelukkiger en gezonder zijn en bovendien langer leven.

Als senioren met elderspeak aangesproken worden, beginnen ze, volgens onderzoek van Nussbaum et al., aan hun competenties te twifelen. Bijgevolg krijgen de senioren het gevoel dat ze nergens meer toe in staat zijn en worden ze automatisch passiever. Ze klappen dicht, nemen zelf geen initiatieven meer en zijn minder gemotiveerd. In sommige gevallen kan die negatieve spiraal tot depressies en ziekten leiden. Onderzoek van Williams en Herman (2011) heeft daarnaast uitgewezen dat personen met dementie zich tijdens hun verzorging meer verzetten als de zorgverlener elderspeak gebruikt. Williams en Herman besluiten daaruit dat de personen met dementie elderspeak horen en herkennen. Het bevoogdende taalgebruik komt voor de oudere bedreigend over en de oudere probeert de verzorger daarom op een afstand te houden.

Hoewel uit de bevraging van Woolhead et al. blijkt dat waardig benaderd worden voor Britse ouderen een belangrijk gegeven is, zullen de meeste rusthuisbewoners niet over het taalgebruik van de zorgverleners klagen. Ze voelen zich afhankelijk van de zorgverleners en willen hen niet beledigen. Bovendien willen ze niet ouderwets overkomen.

## Elderspeak in Vlaanderen: een descriptief onderzoek

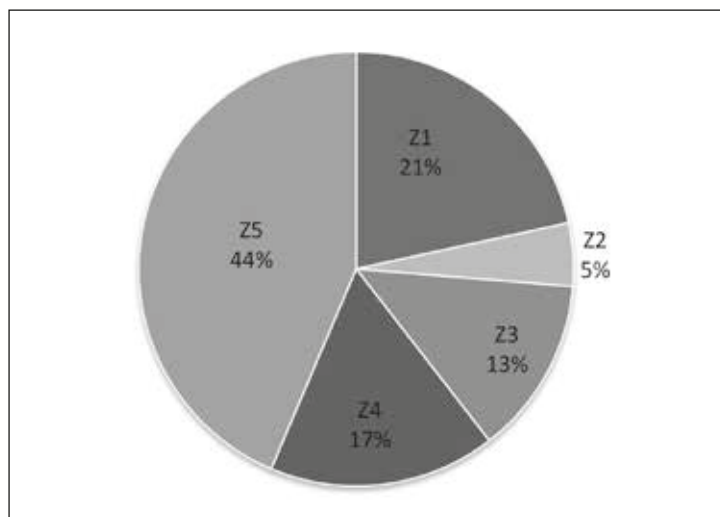
Uit de literatuur blijkt dat elderspeak zowel op bezoek bij oudere familieleden als in woonzorgcentra gebruikt wordt. Aangezien voorgaand onderzoek tot Amerika beperkt bleef, heb ik de communicatie tussen professionele zorgverleners en ouderen in een Vlaams woonzorgcentrum onderzocht. De hoofdhypothese van mijn masterproef luidt: 'In het discours dat professionele zorgverleners hanteren tijdens hun dagelijkse interacties met bewoners zijn elementen van elderspeak terug te vinden.' Het onderzoek is descriptief en focust op de verbale

elementen van elderspeak, namelijk: het vereenvoudigde taalgebruik, voornaamwoorden, aansprekingen, verkleinwoorden en tussenwerpsels. De vier bijbehorende subhypotheses luiden als volgt:

- 1) Het taalgebruik van professionele zorgverleners is sterk vereenvoudigd. Ze gebruiken korte, enkelvoudige zinnen en herhalen of parafraseren dikwijls. Professionele zorgverleners gebruiken bovendien meer gesloten vragen dan open vragen. Ook de lexicale variatie is veeleer beperkt.
- 2) De paternalistische *we*-vorm duikt frequent in het taalgebruik van de professionele zorgverleners op.
- 3) De bewoners worden vooral met de voornaam aangesproken, maar ook met alternatieve benamingen.
- 4) In het taalgebruik van professionele zorgverleners komen verkleinwoorden en tussenwerpsels frequent voor.

Ik heb aan zorgverleners van een Vlaams-Brabants woonzorgcentrum gevraagd om audio-opnames te maken. Na een korte beschrijving van mijn onderzoek vond ik vijf zorgverleners bereid om mee te werken. De zorgverleners zijn vrouwen tussen 21 en 47 jaar oud. Ze werken allemaal op een afdeling voor bewoners met geheugenproblemen. Tijdens hun dienst droegen de zorgverleners een opspeldbare microfoon en een dictafoon. Daarmee hebben ze op drie dagen hun mondelinge taaluitingen geregistreerd. De reacties van de bewoners zijn niet opgenomen, omdat het onderzoek uitsluitend op het taalgebruik van de zorgverleners focust. In totaal gaat het over bijna zes uur aan opname-materiaal.

Zorgverlener 1 en 2 hebben op 10 december 2013 tijdens de avonddienst de eerste opnames gemaakt. Zorgverlener 4 heeft op 11 december tijdens haar ochtenddienst de volgende geluidsopnames gemaakt. Vijf dagen later volgde de tweede reeks opnames. Zorgverlener 2 heeft dan opnieuw opnames gemaakt, deze keer in de namiddag. Zorgverlener 3, 4 en 5 hebben hun taaluitingen tijdens de avonddienst geregistreerd. Zoals figuur 1 uitwijst, heeft zorgverlener 5 de grootste bijdrage geleverd. In totaal bevat subcorpus 5 3.422 woorden. Dat is 44% van het totale aantal woorden van het corpus. Zorgverlener 2 heeft de kleinste bijdrage geleverd, goed voor 5% van het totale corpus. Zorgverleners 1, 3 en 4 hebben aan respectievelijk 21%, 13% en 17% van het corpus bijgedragen. De vijf zorgverleners kwamen tijdens de opnames met 26 bewoners in contact.



Figuur 1: Corpusaandeel van de vijf zorgverleners (% van het totale corpus)

De geluidsopnames heb ik vervolgens letterlijk getranscribeerd. Daarbij heb ik het dialect en de tussentaal behouden. Tussentalige achtervoegsels, zoals in de dialectwoorden *compriméke* en *ceintureke*, zouden anders verloren gegaan zijn. Het getranscribeerde corpus bevat in totaal 7.849 woorden.

Tot slot heb ik de verbale elementen van elderspeak in het discours van de zorgverleners bestudeerd. Non-verbale elementen en prosodie zijn buiten beschouwing gelaten. Uit de analyse blijkt dat het taalgebruik van de zorgverleners elementen van elderspeak bevat. In figuur 2 en de volgende alinea's worden die elementen uitgelicht.

## Elderspeak in Vlaanderen: resultaten

Verkleinwoorden zijn het belangrijkste kenmerk van elderspeak. Bijna 25% van de substantieven die door de vijf zorgverleners gebruikt worden, heeft een diminutiefsuffix. De senioren van het woonzorgcentrum slapen in *bedjes*, eten *boterhammekes* en dragen *robekes* of *hemdjes*. Handelingen, bijvoorbeeld eten en slapen, doen de bewoners *een beetje*. *Wilt ge een beetje naar de radio luisteren?* en *Prima, voilà, nog een bekke meer onderdekken hè* zijn nog voorbeelden waarin *een beetje* gebruikt wordt. *Een beetje* kan daarin ook een hoeveelheid aanduiden, maar de grens tussen de twee gebruikswijzen is niet altijd uit de context af te leiden. De intonatie van de zorgverleners kon meer duidelijkheid over de betekenis scheppen.

Verkleinwoorden	<ul style="list-style-type: none"> <li>• robeke, kouske, ceintureke ...</li> <li>• 't Klein lichteke is aan.</li> <li>• Gade een beetje rusten?</li> </ul>
Stopwoorden	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Voilà se, da komt in orde hè.</li> <li>• Kom, ik ga uwe warme robe aandoen.</li> <li>• Allez, slaapwel hè.</li> </ul>
Eenvoudige (vraag) zinnen en herhalingen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Uw voeten omhoog. Ja. Uwe bril afzetten.</li> <li>• Komde gij Louisa?</li> <li>• Ge moogt in uw bed gaan liggen. Allez, leg u maar neer. Ge moogt in uw bed liggen ze.</li> </ul>
Verpleegstersmeervoud	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Hè, we gaan slapen hè.</li> <li>• We gaan in ons bed hè.</li> </ul>
Troetelnamen en eigennamen met verkleinend achtervoegsel	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Schatteke, suske, pruts ...</li> <li>• Mariake, Célineke ...</li> </ul>

Figuur 2: Verbale kenmerken van elderspeak

Volgens Susan Kemper zijn 'backchannel affirmatives' of bevestigende tussenwerpsels nog een kenmerk van elderspeak. Amerikaans onderzoek toont bovendien aan dat 'tag questions' ook dikwijls in het discours van zorgverleners in woonzorgcentra opduiken. De Engelse 'tag questions' stemmen met Nederlandse tussenwerpsels voor of achter een zin overeen. Bijvoorbeeld in de corpuszin *Kom, we gaan in ons bed, hè*. Bij de vijf Vlaamse zorgverleners komen er heel wat tussenwerpsels voor, waardoor er van stopwoorden gesproken kan worden. *Kom, hè* en *voilà* zijn de meest gebruikte stopwoorden. Het totale corpus bestaat voor 16% uit tussenwerpsels.

Kenmerkend voor elderspeak zijn ook herhalingen en parafrases. Ook die trend is in het corpus terug te vinden. Uit de analyse blijkt namelijk dat 4,25% van de zinnen herhaald of geparafraseerd wordt. Het totale corpus bevat 2,02% letterlijke herhalingen, terwijl 4,84% van de corpuszinnen geparafraseerd is.

Daarnaast vereenvoudigen zorgverleners hun taalgebruik, door korte, enkelvoudige zinnen en ja-nee vragen te gebruiken. De 2.210 zinnen van het corpus bevatten gemiddeld 3,48 woorden. Bovendien is 97% van de corpuszinnen enkelvoudig. Open vragen zoals *Wa gade doen?* of *En wa was da?* blijven beperkt. Verder ligt de lexicale variatie van het discours, in vergelijking met gelijksoortige corpora, laag.

Een ander opvallend kenmerk van elderspeak is de paternalistische *we*-vorm, ook wel verpleegstersmeervoud genoemd. 16% van de persoonlijke voornaamwoorden in het corpus zijn *we*-vormen. Van die *we*-vormen heeft 66% een paternalistische connotatie, bijvoorbeeld in de zin *We gaan in ons bed*. Hoewel de zender in die zin een *we*-vorm gebruikt, gaat alleen de bewoner naar bed. De *we*-vorm is dus zenderexclusief.

Tot slot zijn ook troetelnamen een verbaal kenmerk van elderspeak. Senioren worden bijvoorbeeld met *schatteke* en *copain* aangesproken. Daarnaast krijgen eigennamen een verkleinend achtervoegsel, bijvoorbeeld *Jeanneke* en *Célineke*. Toch blijft het aantal troetelnamen in het discours van de vijf zorgverleners uit het onderzoek veeleer beperkt. De zorgverleners gebruiken in 88% van de aansprekingen gewoon de voornaam van de oudere.

## Elderspeak in Vlaanderen: discussie

Elderspeak wordt in de literatuur gedefinieerd als een sterk vereenvoudigd taalregister, waarbij de toon en de intonatie van de spreker vaak overdreven hoog zijn en waarbij de spreker een vereenvoudigde woordenschat en grammatica gebruikt. Elderspeak komt voor in gesprekken met ouderen en berust op stereotypen. Vooral in woonzorgcentra kan dat soort taalgebruik voor problemen zorgen.

Uit de corpusanalyse van de geluidsopnames van de vijf professionele zorgverleners blijkt dat er kenmerken van elderspeak in hun discours aanwezig zijn. De vier subhypothesen worden bevestigd. De resultaten van de gemiddelde zinslengte, de enkelvoudige en samengestelde zinnen, de soorten vragen en de herhalingen en parafrases bevestigen de eerste hypothese. De zorgverleners gebruiken korte woorden en enkelvoudige zinnen. Ze herhalen en parafaseren hun taaluitingen dikwijls en stellen vooral gesloten vragen. Volgens het onderzoek van Small et al. (2003), zouden trager spreken en zinnen herhalen evenwel geen effect hebben op de verstaanbaarheid van de spreker bij een dementerende oudere. Een oudere zou daarbij net meer inspanningen moeten doen om de taaluiting te verwerken. Korte, eenvoudige zinnen zouden de verstaanbaarheid vergroten. Kemper et al. (1998) en Nussbaum et al. (2005) zijn het ermee eens dat elderspeak niet voor een betere verstaanbaarheid bij ouderen zorgt en zelfs tot meer interpretatieproblemen leidt.

Ook de tweede subhypothese wordt bevestigd. De paternalistische *we*-vorm wordt dikwijls door de zorgverleners gebruikt. De zorgverlener geeft daarmee een indirect bevel aan de bewoner (Dieljens en Heynderickx, 2004 en 2008). Herman en Williams (2009) raden het gebruik van het verpleegstersmeervoud af, aangezien de zender daarmee de indruk wekt dat de ontvanger niet zelfstandig kan handelen.

De derde subhypothese wordt gedeeltelijk bevestigd. Het gebruik van troetelnamen en eigennamen met een verkleinend achtervoegsel blijft veeleer beperkt. De bewoners worden vooral met hun voornaam aangesproken.

Verkleinwoorden en tussenwerpsels komen wel veelvuldig in het discours van de zorgverleners voor. Daarmee wordt de vierde en laatste subhypothese bevestigd.

Aangezien de vier subhypothesen grotendeels bevestigd zijn, wordt ook de hoofdhypothese bevestigd. In het discours van de profes-

sionele zorgverleners tijdens hun dagelijkse interacties met bewoners zijn elementen van elderspeak terug te vinden. De vaststellingen komen dus met resultaten uit vorige onderzoeken overeen. Elderspeak wordt niet alleen in Amerikaanse woonzorgcentra gebruikt, maar komt ook in Vlaamse woonzorgcentra voor.

Het masterproefonderzoek beschrijft uitsluitend het verbale aspect van elderspeak. De non-verbale aspecten, zoals gebaren en mimiek, worden niet in het onderzoek bestudeerd. Ook prosodische aspecten, zoals de intonatie en de toonhoogte, blijven buiten beschouwing. De effecten van elderspeak op de bewoners van het Vlaamse woonzorgcentrum worden tot slot ook niet bestudeerd. Uit de literatuurstudie blijkt wel dat elderspeak een negatief effect op het zelfbeeld van ouderen kan hebben. Daarom worden er in het laatste deel van dit artikel enkele suggesties van gerontologen over communiceren met ouderen opgesteld.

### Bewuster communiceren en suggesties voor vervolgonderzoek

Volgens Kane (2001, in Carpiac-Claver en Levy-Storms, 2007:60) is de relatie tussen de bewoners en het verzorgend personeel van een woonzorgcentrum bepalend voor de kwaliteit van de zorg en de leefomstandigheden. Een vlotte en goede communicatie speelt daarbij een cruciale rol. De bewoners en de verzorgers komen dagelijks met elkaar in contact en bouwen een unieke relatie met elkaar op. De sociale en persoonlijke relaties met het verzorgend personeel dragen tot de levenskwaliteit in woonzorgcentra bij.

Onderzoek van Williams en collega's toont aan dat de meeste zorgverleners ervan uitgaan dat elderspeak voor een beter begrip zorgt. Het is evenwel niet bewezen dat elderspeak daadwerkelijk tot een beter begrip bijdraagt. Bovendien zijn de zorgverleners zich niet bewust van de negatieve effecten van elderspeak op het welzijn van ouderen.

Uit een experiment van Williams, Kemper en Hummert blijkt dat zorgverleners automatisch meer aandacht aan hun communicatiestijl schenken als ze over de negatieve effecten van elderspeak ingelicht worden. Zo gaan ze bewust verkleinwoorden en stopwoorden vermijden. Het lijkt dan ook een goed idee om in zorgopleidingen extra aandacht aan communicatie met ouderen te schenken. Daarnaast moeten jongere mensen in een gesprek met een oudere ook op hun taalgebruik letten. Elderspeak komt namelijk niet uitsluitend in woonzorgcentra voor.

Een concrete communicatiestrategie is nog niet ontwikkeld; het is vooral belangrijk om ons discours op de persoon tegenover ons af te stemmen. Small et al. (2003) raden aan om niet automatisch voor eenvoudig taalgebruik te opteren. We vereenvoudigen ons taalgebruik beter pas als we merken dat onze gesprekspartner ons niet begrijpt. Ook Ryan et al. sturen op een individuelere aanpak aan. Als we constateren dat een troetelnaam een oudere kan geruststellen, kunnen we daar passend op inspelen.

Als er meer met hun persoonlijke behoeften en capaciteiten rekening gehouden wordt, zullen ouderen zich meer gewaardeerd voelen. De waardigheid en zelfstandigheid van ouderen blijven bewaard en hun levenskwaliteit en levensverwachting zullen bijgevolg stijgen. Ook het verschil in machtsafstand blijft uit, waardoor verdere conflicten vermeden kunnen worden (Williams, Kemper en Hummert, 2003:24).

Volgens Nussbaum et al. heeft het gericht communiceren niet alleen een positief effect op het welzijn van ouderen, maar vormt het ook een belangrijke stap in het doorbreken van de bestaande stereotypes die aan de basis van elderspeak liggen.

Door op een gepaste wijze met elkaar te communiceren, zullen we elkaar beter aanvoelen en begrijpen. De relatie tussen jong en oud zal dus uiteindelijk verbeteren.

### Literatuur

Carpiac-Claver, M.L. en Levy-Storms, L. (2007). In a Manner of Speaking: Communication Between Nurse Aides and Older Adults in Long-Term Care Settings. In: *Health Communication*, 22-1, blz. 59-67.

Dieltjens, S. en Heynderickx, P. (2004), Het verraderlijke wijgevoel: de vele mogelijkheden van het woordje wij. In: *Onze Taal*. 73-75, blz. 134-135.

Dieltjens, S. en Heynderickx, P. (2008), Wisselende wij's in bedrijfscommunicatie. In: *Handelingen van VioT*. blz. 1-10.

Harwood, J. (red.) (2007), *Understanding Communication and Aging: Developing Knowledge and Awareness*. University of Arizona: SAGE.

Herman, R.E. en Williams, K.N. (2009), Elderspeak's Influence on Resistiveness to Care: Focus on Behavioral Elements. In: *National Institute of Health*, 24-5, blz. 417-423.

Kemper, S., Finter-Urczyk, A., Ferrell, P., Harden, T. en Billington C. (1998), Using Elderspeak With Older Adults. In: *Discourse processes*, 25-1, blz. 55-73.

Nussbaum, J.F., Pitts, M.J., Huber, F.N., Raup-Krieger, J.L. en Ohs, J.E. (2005), Ageism and Ageist Language Across the Life Span: Intimate Relationships and Non-intimate Interactions. In: *Journal of Social Issues*, 61-2, blz. 287-305.

Ryan, E.B., Meredith, S.D., Maclean, M.J. en Orange, J.B. (1995), Changing the Way we Talk with Elders: Promoting Health Using the Communication Enhancement Model. In: *International Journal of Aging and Human Development*, 41-2, blz. 69-107.

Small, J.A., Gutman, G., Makela, S. en Hillhouse, B. (2003), Effectiveness of Communication Strategies Used by Caregivers of Persons With Alzheimer's Disease During Activities of Daily Living. In: *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 46-2, blz. 353-367.

Williams, K.N., Kemper, S. en Hummert, M.L. (2003), Improving Nursing Home Communication: An intervention to Reduce Elderspeak. In: *The Gerontologist*, 43- 2, blz. 242-247.

Williams K.N. en Herman, R.E. (2011), Linking Resident Behavior to Dementia Care Communication: Effects of Emotional Tone. In: *Behavior Therapy*, 42, blz. 42-46.

Woolhead, G., Calnan, M., Dieppe, P. en Tadd, W. (2004), Dignity in older age: What Do Older People in the United Kingdom Think? In: *Age and Ageing*, 33-2, blz. 165-170.

*Evelien Verstraeten behaalde haar masterdiploma meertalige communicatie (KU Leuven, campus Antwerpen) met de scriptie Kom, we gaan een beetje slapen hé. De communicatie tussen professionele zorgverleners en ouderen in een woon- en zorgcentrum (2014). De scriptie haalde de longlist van de Vlaamse Scriptieprijs 2014.*

e-mail: evelien.verstraeten@student.kuleuven.be

# Dossier

## ‘Ik schrijf een eigen Claus-taal’. Eerste aanzet tot onderzoek naar de literaire taal(variatie) bij Hugo Claus

WENDY LEMMENS



*Hugo Claus (1929-2008) behoort tot de meest gelauwerde en bestudeerde auteurs in het Nederlandse taalgebied. Vanaf de jaren 1960 verschenen tientallen studies, waarin diverse aspecten van Claus' werk belicht worden. Een onderwerp waar echter tot nog toe nauwelijks wetenschappelijke aandacht aan is besteed, is het in opvallende mate normafwijkende taalgebruik van de schrijver. Dit is op zijn minst opmerkelijk te noemen, aangezien juist dit aspect vaak wordt aangehaald in recensies. Bovendien begint Claus vanaf eind jaren 1970, in een klimaat van taalpurisme en standaardiseringsdruk, intensief te experimenteren met de (Vlaamse) taal. De auteur heeft hier zelf regelmatig op gereflecteerd in interviews, maar het is nog steeds onduidelijk hoe Claus experimenteerde met taal en – nog belangrijker – waarom. Hoog tijd dus om dit onderwerp systematischer te bestuderen. In dit artikel formuleer ik de uitgangspunten van mijn onderzoek en gebruik ik de roman *Het verlangen* (1978) als ‘testcase’.*

### Het ‘Vlaams’ van Claus

**E**en van de eerste romans waarin Claus – ook volgens eigen zeggen – even uitvoerig als nadrukkelijk experimenteert met ‘Vlaamse uitdrukkingen en Vlaamse zinswendingen’, is *Het verlangen* uit 1978.<sup>1</sup> Dat taalvariatie een grote rol speelt in deze roman, wordt meteen duidelijk aan het begin van het verhaal:

Waarom de Eenhoorn al om halftien ’s morgens bijna vol zit? Het is zeker niet voor de charmes van Marta, de bazin of omdat Patrick, haar man, zo innemend, komisch of vrijgevig zou zijn. Vergeet dat maar, het zijn twee pezewevers, amen en uit. (p. 5)

Het opvallend spreektaalig, volks en Vlaams register dat de verteller hier aanslaat, vonden verschillende critici, zowel Nederlandse als Vlaamse, ongebruikelijk en gemarkeerd. Het valt echter meteen ook op dat ze dit ongebruikelijke niet eensgezind konden definiëren. In de boekbesprekingen worden nogal uiteenlopende termen gebruikt

om de taal in *Het verlangen* te beschrijven. Enkele voorbeelden: ‘Westvlaams’, ‘schoon Vlaams’, ‘typisch Vlaams’, ‘Gents’ en ‘rijk, Vlaams gekleurd Nederlands’. De gemene deler in deze termen is het woord ‘Vlaams’, maar de concrete invulling hiervan verschilt van recensent tot recensent.

Diverse recensenten waarden het feit dat Claus een Vlaamse taalvariant gebruikt, omdat het volgens hen bijdraagt aan de sfeer en de authenticiteit van het verhaal. Zo schrijft Murk Salverda in *Het Parool* van 17 juni 1978 dat het ‘door Claus bewerkte dialect (...) in het volkse gokkersmilieu volkomen op zijn plaats is’. Maar zo positief was lang niet iedereen. Een ‘Westvlaams brabbeldialect’ smaalde bijvoorbeeld Ab Visser in zijn recensie voor *Leeuwarder Courant* van 12 augustus 1978. De Nederlandse criticus vervolgde: ‘Ik heb geen bezwaar tegen Vlaamse uitdrukkingen en eventueel dialogen, mits ze functioneel zijn en binnen de perken der verstaanbaarheid blijven. Maar dat is lang niet altijd het geval.’ Blijkbaar is het dus voor sommige critici belangrijk dat het niet alleen om een soort effectbejag gaat, waarbij taalvariatie oppervlakkig wordt ingezet om *couleur locale* aan te brengen, maar dat het inschakelen van andere taalvarianten een duidelijke functie vervult.

Dit roept interessante vragen op, want wanneer mag taalgebruik functioneel heten in een literaire tekst? Wat kan er gezegd worden over de doelgerichtheid van de (Vlaamse) taalvariatie in het proza van Claus? Welke ambitie had Claus voor ogen?

### West-Vlaamse boerentaal of kunst-Vlaams?

De auteur geeft in een interview van september 1978 het volgende aan over de taal in *Het verlangen*:

‘Het Verlangen’ is inderdaad in een Westvlaamse boerentaal geschreven. Maar nogmaals: het past bij het schema. ‘Het Verlangen’ is een reisroman.

---

Ik zal morgen weer schrijven als een mandarijn, of realistisch, of in fabelstijl, of maniëristisch. Dit heeft niets met evolutie te maken. Je moet het per boek bekijken. Het schema en de middelen daartoe. Ik had voor ‘Het Verlangen’ een volks koor nodig dat cafétaal gebruikte. Ik schrijf evengoed een beschaafd hysterische taal als het Vlaamse Vlaams.<sup>2</sup>

Het is echter maar de vraag in hoeverre je deze uitspraak als ‘oplossing’ mag beschouwen. Claus stond er namelijk om bekend dat hij interviewers graag om de tuin leidde en dat hij niet altijd eenduidig was in zijn antwoorden. Dit wordt onder meer duidelijk in een interview uit 1982, waarin de auteur zegt hij zich altijd bedient van de taal die hem het beste uitkomt: ‘Dat kan Nederlands zijn, of, zoals in *Het Verlangen*, een kunstmatig soort Vlaams, een gemaniëerde taal die bij een bepaald Vlaams dialect aansluit.’<sup>3</sup>

Hoewel de grondgedachte gelijk is – Claus bedient zich van de taal die het beste past bij het thema van een bepaald boek – heeft hij het hier opeens over ‘een kunstmatig soort Vlaams’, terwijl hij eerder sprak van een ‘Westvlaamse boerentaal’. Ook dit leidt weer tot de nodige vragen. Hoe dient de taalvariant in *Het verlangen* nu precies beschouwd te worden? Heeft Claus inderdaad per roman een eigen, geschikte taal en stijl gebruikt die bij het schema van de roman past, of liggen de zaken complexer? En hoe kun je dit precies onderzoeken?

## Onderzoek naar taalvariatie in literatuur

Helaas zijn er binnen de neerlandistiek nauwelijks voorbeelden voorhanden van onderzoek naar stijl en taalvariatie in literatuur. Dit lijkt grotendeels te wijten aan het feit dat letterkunde en taalkunde steeds verder uit elkaar zijn gegroeid.<sup>4</sup> Binnen de anglistiek staan de zaken er wat dit betreft beter voor. Met het oog op taalvariatie – specifiek: dialecten – werd er veel onderzoek verricht naar het dialectgebruik van onder anderen William Faulkner, Thomas Hardy, Mark Twain en Charles Dickens. Deze studies komen echter voornamelijk neer op het analyseren van de natuurgetrouwheid en de consistentie waarmee auteurs een dialect weergeven. De functie van de taalvariatie in dienst van de inhoud van het proza blijft met andere woorden buiten beschouwing, terwijl dit nu juist de kracht vormt van een gecombineerd letter- en taalkundig onderzoek.

## Methode

Een interessante studie die meer oog heeft voor taalvariatie in fictie is het pas verschenen *Dialect in Film & Literature* van Jane Hodson (University of Sheffield). In haar boek zet Hodson uiteen hoe je dialect in films en literaire teksten kunt bestuderen. Ze vertrekt van het nieuwe begrip ‘fictio-linguistics’, waarbij ze dialect in een fictioneel werk niet analyseert op basis van natuurgetrouwheid en consistentie, maar het beschouwt als een integraal onderdeel van de fictionele wereld. Dit begrip laat zich volgens mij heel goed lenen voor het onderzoeken van de taalvariatie in het werk van iemand als Claus. Het is namelijk nog maar de vraag in hoeverre deze Vlaamse auteur zich bedient heeft van werkelijk bestaande dialecten. Volgens veel critici (en – zoals we zagen – in sommige gevallen volgens Claus zelf ook) gebruikt hij namelijk eerder een soort kunsttaal, die helemaal geen natuurgetrouwe weergave van een bepaald Vlaams dialect wil zijn.

Hodson hanteert bij haar analyse de volgende categorieën: 1) het klankniveau, waarbij ze een onderscheid maakt tussen onder andere semifonetisch herspellen (‘dorg’ in plaats van ‘dog’) en *eye dialect* (‘enouf’ in plaats van ‘enough’), 2) het lexicon en 3) de grammatica. Om inzichtelijk te maken hoe een analyse op basis van Hodson eruit ziet, heb ik twee korte passages uit *Het verlangen* onderzocht.

### *Het verlangen* als testcase

Onderstaand fragment is afkomstig uit het eerste hoofdstuk van de roman, waarin een anonieme stamgast uit café de Eenhoorn een heel verhaal vertelt tegen ene ‘Meneer’, waarbij het overigens (zelfs tot aan het einde van de roman) onduidelijk blijft wie de verteller is en wie de ‘Meneer’. De verteller introduceert een voor een de gok- en dranklustige caféhabitueés uit De Eenhoorn en is aangekomen bij Verbist:

Rond halfelf komt Verbist, de schoolmeester binnen. Voordat hij zijn pint in zijn hand heeft is hij al aan het woord. Tussen haakjes, ge moet niet denken, Meneer, dat Verbist, dat roodbaardig, bijziende zwalpei in zijn jeans de opvoeding van onze onschuldige kinderen verzorgt, nee, zelfs ons stadsbestuur dat de ene kwakkel na de andere schiet is zo onnozelen niet, nee, wij noemen Verbist een schoolmeester omdat hij een uurtje of twee in de week les in tekenen geeft in de Akademie en omdat hij soms zijn eigen vergeet en tegen ons bezig is als tegen zijn klas. (...) Rond halfelf is Verbist al met ’t grof geschut bezig. Zijn rosse baard, lijk van een die zijn kinderen heeft opgegeten, wipt over en weer. “Wat dat wij hier missen in dit land, is de geest, de geest!” (p. 7-8)

Het spreektaalige karakter van het fragment krijgt extra nadruk door verschillende woordherhalingen (‘rond halfelf’; ‘nee’) en typeringen als ‘roodbaardig, bijziende’. Een analyse van deze passage resulteert in onderstaande tabel.

Citaat in tekst	Vertelinstantie	Opmerkingen
<b>Klank</b>		
met 't grof geschut bezig	verteller	eerder spreektaal
<b>Lexicon</b>		
pint	verteller	
zwalpei	verteller	
de ene kwakkel na de andere schiet[en]	verteller	uitdrukking
les in tekenen geeft in de Akademie	verteller	
lijk van een die	verteller	
wipt over en weer	verteller	
<b>Grammatica</b>		
ge moet niet denken	verteller	
omdat hij soms zijn eigen vergeet	verteller	
wat dat wij hier missen	directe rede: Verbist	expletief 'dat'

Tabel 1: analyse fragment 1

De categorie Lexicon telt de meeste 'dialect markers', waarbij je nog een onderscheid kunt maken tussen woorden en uitdrukkingen. Het voorbeeld bij de categorie Klank is niet direct een geval van taalvariatie: 't in plaats van de standaardvorm *het* markeert eerder het gebruik van spreektaal. Enkele pagina's vroeger staat een duidelijker geval van variatie op klankniveau: 'in principie' in plaats van 'in principe', wat erop kan duiden dat Claus in sommige gevallen ook een soort *eye dialect* gebruikt.

Het bijzondere aan *Het verlangen* is dat er voortdurend wisselende vertellers optreden. Zo maakt de café-verteller uit hoofdstuk één in de volgende hoofdstukken plaats voor een alwetende verteller, die figuurlijk boven het verhaal hangt en in overwegend Standaardnederlands commentaar geeft op de gebeurtenissen (en daardoor in feite ook letterlijk, want talig, boven het verhaal staat). Deze vertelstructuur creëert een interessante spanning tussen enerzijds de Algemeen Nederlandse vertellerstekst en anderzijds de meer Vlaamse dialogen en gedachten van personages, die in veel gevallen subtiel in elkaar overlopen.

De volgende passage uit het tweede hoofdstuk laat deze subtiel overgang tussen de vertellerstekst en – in dit geval – de gedachten van een personage duidelijk zien. Onderstaand fragment speelt zich af in het huis van Jaak, een van de hoofdpersonages. Dina, de vrouw van Jaak, is in gesprek met de onderpastoor:

Jaak gaat naar de wc met het Zondagsnieuws. Die twee zullen het nu hebben over het onwrikbaar geloof dat je moet hebben, over positieve ingesteldheid, over het transcendentale. Jaak heeft "het transcendentale" wel dertig keer achter mekaar moeten zeggen voor het in zijn mond ging liggen, hij zal het ooit in de Eenhoorn plaatsen, tegen Verbist, die zich een bult zal schrikken, maar de gelegenheid heeft zich nog

niet voorgedaan, nog nooit, want Jaak is niet helemaal zeker van wat het voorstelt, dat woord, het is iets dat je als gewone mens in het gewone leven gewoonlijk niet meemaakt als je je gezond verstand gebruikt, het is iets dat zich meer boven en buiten onze wereld afspeelt, en daarom klampt Dina zich zo vast aan deze padvinder van een priester die dergelijke woorden hanteert zoals wij "hartenaas" of "dat toerneeetje is voor mij, Patrick," zouden zeggen en waarom mag Dina haar eigen daar niet aan optrekken? (p. 41)

Voordat ik de resultaten verder uitwerk in tabel 2, wil ik eerst even de aandacht vestigen op de overgang van de vertellerstekst in de gedachten van Jaak. Het is niet helemaal zeker waar de overgang precies plaatsvindt, maar gelet op de taalvariatie zou je kunnen stellen dat vanaf de derde zin de gedachten en daarmee de taal van Jaak beginnen door te sijpelen in de vertellerstekst. Naast grammaticale en lexicale 'markers' is ook in dit fragment weer sprake van spreektaalige woordherhaling ('gewone mens in het gewone leven gewoonlijk'). Het feit dat het hier om een stroom van gedachten gaat, wordt nog eens benadrukt door de lengte van de derde zin, waarin de ene na de andere bijzin aan elkaar geregen wordt. Verder markeert het plotselinge gebruik van 'wij' een overgang in perspectief. Het is overigens niet toevallig dat Claus Jaak juist op het toilet, waar andere 'stromen' op gang komen, laat nadenken over de ijle praatjes van een geestelijke: de tegenstelling tussen enerzijds het aardse en lichamelijke, en anderzijds het spirituele en transcendentale heeft hier een humoristisch en tegelijkertijd ontwrichtend effect. Het laat duidelijk zien dat Claus zich op meerdere niveaus een meester toonde in het spelen met taal. Als we nu kijken naar de 'markers' van Hodson, krijgen we de volgende tabel.

Citaat in tekst	Vertelinstantie	Opmerkingen
<b>Klank</b>		
-		
<b>Lexicon</b>		
achter mekaar	vrije indirecte rede: Jaak	
hij zal het ooit (...) plaatsen	vrije indirecte rede: Jaak	
zich een bult (...) schrikken	vrije indirecte rede: Jaak	
dat toerneeetje is voor mij	directe rede	algemene uitspraak in de Eenhoorn
haar eigen daar niet aan optrekken	vrije indirecte rede: Jaak	
<b>Grammatica</b>		
als gewone mens	vrije indirecte rede: Jaak	
Dina haar eigen daar niet aan optrekken	vrije indirecte rede: Jaak	

Tabel 2: analyse fragment 2

---

In deze tabel komt de taalvariatie eveneens het nadrukkelijkst tot uiting in het lexicon. Na een vergelijking met de eerste tabel kun je stellen dat Jaak dezelfde taal spreekt als de verteller uit het eerste hoofdstuk en dat hij zich duidelijk onderdeel voelt van de groep uit De Eenhoorn: ook hij spreekt in de wij-vorm en gebruikt typische ‘café-uitdrukkingen’.

## Voorlopige conclusies en verwachtingen

Op basis van de steekproef kan gesteld worden dat de taal in *Het verlangen* waarschijnlijk neerkomt op wat Claus in het interview uit 1982 ‘een kunstmatig soort Vlaams’ noemde. Dit kunstmatige Vlaams lijkt echter niet helemaal uit de lucht gegrepen: er zitten veel elementen in die taalkundigen tegenwoordig kenmerkend vinden voor de Vlaamse ‘tussentaal’. Uiteraard is enige terughoudendheid gepast, omdat het concept tussentaal nog niet bestond toen Claus *Het verlangen* schreef, maar als je de resultaten uit het casusonderzoek vergelijkt met de ‘markers’ die volgens taalkundige Koen Plevoets<sup>5</sup> inherent zijn aan de Vlaamse tussentaal, springen de gelijkenissen in het oog.

Zo zijn het voorkomen van expletief *dat* bij onderschikkende voegwoorden (‘Wat dat wij hier missen in dit land, is de geest, de geest!’), het G-systeem bij aanspreekvormen (‘ge moet niet denken’) en het reflexivum op *eigen* (‘waarom mag Dina haar eigen daar niet aan optrekken?’) typische kenmerken van Vlaamse tussentaal. Ook andere markers, zoals het diminutief op *-ke* (‘Ik ben niet lang gebleven, een half uurke’), een imperatief op *-t* (‘Ja, begint daar aan!’ zegt Jaak’) en de *-e(n)*-uitgang voor mannelijke nomina (‘de geest waait in den Eenhoorn’), treden regelmatig op in de eerste drie hoofdstukken van *Het verlangen*. Er is echter veel meer onderzoek nodig om te bepalen in hoeverre je de taal van Hugo Claus als een soort Vlaamse tussentaal ‘avant la lettre’ mag beschouwen.

Het moge in ieder geval duidelijk zijn dat een systematische analyse van de taal in het werk van Hugo Claus nieuwe details naar voren schuift. Door de romans te onderwerpen aan een nauwkeurige analyse, waarbij ik naast de hierboven uitgewerkte taalkundige aspecten ook zal letten op vertelstructuren en metataal – uitspraken van vertellers en personages over taal(variatie) – hoop ik in de eerste plaats een nieuwe leessleutel te kunnen bieden om het proza van Claus te lezen, waardoor er nieuwe interpretaties aan de oppervlakte komen. In de tweede plaats zal mijn onderzoek een inkijk bieden in de werkwijze en de poëtica van Claus. Wat waren zijn opvattingen over taal? Wat was Claus’ standpunt ten aanzien van het Standaardnederlands en het Vlaams, en hoe dacht hij over taalpurisme en (Vlaamse) identiteit? Allemaal interessante vragen, die ik hopelijk in de komende jaren van mijn onderzoek kan gaan beantwoorden. Zoals Claus op het einde van

zijn meesterwerk *Het verdriet van België* zelf noteerde: ‘We gaan zien. Wij gaan zien. Toch.’

---

## Noten

1. Gerd de Ley (red.)(1980), *De pen gaat waar het hart niet kan*. Amsterdam/Borsbeek: Loeb & Van der Velden, blz. 198.
2. [http://dighum.uantwerpen.be/claus/html/1978-09-09\\_claus\\_elseviersmagazine.html](http://dighum.uantwerpen.be/claus/html/1978-09-09_claus_elseviersmagazine.html).
3. [http://dighum.uantwerpen.be/claus/html/1982-00-00\\_claus\\_cultureelsupplement.html](http://dighum.uantwerpen.be/claus/html/1982-00-00_claus_cultureelsupplement.html).
4. Zie over deze kwestie onder andere Dirk de Geest (2009), Van *TNTL* naar *TLN*. Een kort pleidooi voor een taalkundige letterkundige neerlandistiek. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- & Letterkunde*, 125:2, blz. 133-139.
5. Koen Plevoets (2013), De status van de Vlaamse tussentaal. Een analyse van enkele socio-economische determinanten. In *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- & Letterkunde*, 129:3, blz. 191-229.

---

## Literatuur

- Absillis Kevin, Jürgen Jaspers en Sarah Van Hoof (red.)(2012), *De manke usurpator. Over Verkavelingsvlaams*. Gent: Academia Press.
- Claus Hugo (1978), *Het verlangen*. Amsterdam: De Bezige Bij [1<sup>e</sup> druk].
- Claus Hugo (2011), *Het verdriet van België*. Amsterdam: De Bezige Bij [24<sup>e</sup> druk].
- Hodson Jane (2014), *Dialect in Film & Literature*. London/New York: Palgrave Macmillan.

---

*Wendy Lemmens is sinds 1 oktober 2014 als doctoraatsstudent verbonden aan het Instituut voor de Studie van de Letterkunde in de Nederlanden (ISLN) van de Universiteit Antwerpen.*

e-mail: [wendy.lemmens@uantwerpen.be](mailto:wendy.lemmens@uantwerpen.be)

# Taalkronkels

## 't Oekske

BERT CAPPELLE



Als je per auto langs de Opaalkust rijdt, is het moeilijk om niet op een vreemde manier nostalgisch te worden naar een tijd die je nochtans niet zelf hebt meegeemaakt. Er schemert in de Franse plaatsnamen nog iets Vlaams door, vaak zo zichtbaar dat het haast pijn doet. Het gevoel dat je krijgt, is ergens te vergelijken met de steken die door het hart kunnen gaan als je naar Bachs religieuze muziek luistert terwijl je eigenlijk diep ongelovig bent. Het begint al net over de Belgisch-Franse grens, de 'schreve', waar de snelweg langs Ghyvelde en Zuydcoote richting Dunkerque gaat, waarbij je ook nog de namen Leffrinckoucke, Tétéghem, Coudekerque, Cappelle-la-Grande en Bergues tegenkomt. Dat laatste kreeg bekendheid door de film *Bienvenue chez les Ch'ris* uit 2008, maar wist je ook dat dit de verfransete naam is van het oude Sint-Winoksbergen, dat in het West-Vlaams verkort als Bergen klonk? Dan gaat het langs het industriële Grande-Synthe, wat eigenlijk Groot-Sinten is, en Gravelines ofte Grevelingen naar Calais, bekend van het Nauw van Kales.

Daarna wordt de herkomst van de namen niet meer zo herkenbaar, maar je voelt toch dat alles wat eindigt op *-inghen* of *-inghes* nog Vlaams moet zijn geweest: Peulingues, Bonningues-lès-Calais, Leubringhen, Wacplinghen, enzovoort. Boulognes-sur-Mer klinkt wel al helemaal Frans en enkel door encyclopedische kennis kun je weten dat dit de hoofdstad was van het graafschap Bonen. Zo gaat de snelweg verder over Étaples (Stapel) en het mondaine Le Touquet-Paris-Plages, dat nu vol staat met luxueuze hotels, maar in onze taal ooit gewoon *Het Hoekske* was. Zou dit vroeger geklonken hebben als *'t Oekske*, met een weggevalle *h*, zoals nu in het West-Vlaams, en zo aanleiding gegeven hebben tot *Touquet*? Het moet haast wel.

Even verderop heb je ten slotte Berck-sur-Mer, waar ik laatst met het gezin een korte vakantie aan zee doorbracht, inclusief zeehondenspotting. In de dertiende eeuw werd deze plaats nog als *Berc* of *Bierk* geschreven en de naam van dit badstadje zou dan ook verwijzen naar de berkenboom. Op ruim honderdveertig kilometer van De Panne is dit de verste plaats aan de Franse kust waarvan de naam een Nederlandse oorsprong heeft. Maar zo'n vijftig kilometer landinwaarts heb je nog het dorpje Willeman, dat geografisch een net iets zuidelijker plaats is met een duidelijk Nederlandse origine.

De Franse regio Nord-Pas-de-Calais is bezaaid met oude steden die nog een min of meer bekende naam

hebben in het Nederlands: Aire, Arras, Cambrais, Douais, Lille en Saint-Omers komen overeen met Ariën, Atrecht, Kamerijk, Dowaaï, Rijsel en Sint-Omaars. Niet dat de Nederlandse naam per se de wortel is van de Franse. Zo komt Lille van het Oud-Franse *L'Isle* of *Lysle* en Rijsel van *ter Yssel*, waarbij een leenwoord uit het Romaans werd gebruikt. Beide namen verwijzen naar een eilandje op de rivier de Deule (in het Frans: la Deûle), waarop de stad zou zijn gesticht. Lille wordt dan wel 'la Capitale des Flandres' genoemd, maar men realiseert zich daarbij niet dat deze stad van oudsher in Franstalig gebied ligt. Rijsel maakt immers deel uit van Romaans-Vlaanderen, het Franstalige gebied van Frans-Vlaanderen. Het tot voor kort Germaanstalige gebied van Frans-Vlaanderen wordt *La Flandre flamingante* genoemd. Voor 1789 sprak men van *La Flandre maritime*.

Het nostalgische gevoel is het sterkst op de terugweg, als je van het laagste punt van de Opaalkust, bijna aan de Somme, weer richting Vlaanderen rijdt. Als je de kustweg neemt, kom je langs Cuck (Kuuk), Hardelot (Hardelo), waar een aantal schitterende villa's staan met daken als warme dekens, en zo maar door tot je eenmaal over Boulogne een van de *Grands sites de France* bereikt: de kuststrook met Cap griz nez en Cap blanc nez, twee hoge kapen, de ene vijftig meter en de andere honderdvierendertig meter boven de zeespiegel, vanwaarop je over het kanaal Engeland kunt zien liggen. De namen van de kapen hebben niks met gigantische neuzen te maken. In verouderd Nederlands hadden de mensen het over Swartenesse en Blankenesse: zwarte nes en witte nes. Nes komt van een Oudnederlands woord voor een vooruitstekend stuk land in zee. Misschien dat zo'n uitsprong toch aan een neus doet denken. Deze hele site bevat Nederlandse plaatsnamen die lang geleden verfransd zijn: Audresselles was Oderzele, Audinghen was Oudegem, Tardinghen was Terdingem, Wissant was Witzand, Sangatte was Zandgate. De plaatsnamen in dit landschap van zand, krijt, zee en wind lijken wel onherkenbaar aangetast door het schuren van de tijd. Hun verbondenheid met onszelf is voorgoed verloren.

Dezelfde droefheid overvalt me soms wanneer ik Vlaamse familienamen van mijn studenten in Rijsel op zijn Frans uitspreek, wanneer ik dus Beckaert, Degeuse, Depoortère, Vancoppenolle en Vandwalle over één kam scheer met Courtois, Dupont, Petit, Tshunza Kalala en Zeribi. Ach ja, de taal is niet gans het volk.



## Bellende honden bijten niet

HINDE DE METSENAERE



**V**alse vrienden zijn woorden die in twee talen weliswaar op een vergelijkbare manier geschreven worden, maar die een heel uiteenlopende betekenis kunnen hebben. Dat maakt ze vaak tot een struikelblok voor wie een taal onder de knie probeert te krijgen of tot een bron van misverstanden – of net humor – in meertalige communicatie. Zeker in nauw verwante talen zoals het Nederlands en het Duits stellen valse vrienden taalgebruikers voor een uitdaging. Voor je het weet, doe je bizarre uitspraken zoals *mein Enkel ist gebrochen* (*mijn kleinkind is gebroken*) of krijg je te horen dat *de hond heeft gebeld* (i.p.v. *de hond heeft geblaft*).

Om taalgebruikers voor dergelijke uitglijders te behoeden, heeft de Nederlandse Erlijn van Genuchten, die al jaren in Duitsland woont, het boek *Alles kla(a)r?* geschreven, een verzameling van 400 Nederlandse en Duitse valse vrienden. Naar eigen zeggen is het boek 'meer dan een naslagwerk uitsluitend voor studiedoel-einden. De afzonderlijke lemma's zijn door de gebruikte voorbeelden voor de in taal geïnteresseerde lezer ook een bron van intellectueel vermaak'.

Ondanks deze opzet kan het boek niet meteen 'vermakelijk' worden genoemd. Afgezien van een paar welgekozen grappige versprekingen in het voorwoord, zoals *ich habe Schuhe gekocht* (*ik heb schoenen gekookt*), of een dubbelzinnig te interpreteren voorbeeldzin, zoals *ich komme nicht mit ihm klar* (*ik kan niet goed overweg met hem*) is het boek vooral een contrastief interessante opsomming van valse vrienden die eerder thuishoort op een boekenplank in de studeerkamer dan ter verstrooiing op de salontafel.

Daardoor blijft *Alles kla(a)r?* toch eerder een naslagwerk voor studiedoel-einden. Een beknopte inleiding licht het ontstaan van valse vrienden toe. Er zijn enerzijds toevallige valse vrienden die geen enkele etymologische verwantschap hebben, zoals *ziel* ('geest') en *Ziel* ('doel'), anderzijds semantische valse vrienden waarvan de betekenissen door verschillende etymologische ontwikkelingen in de verwante talen gedeeltelijk of volledig uit elkaar zijn geëvolueerd, zoals *egaal* ('vlak') en *egal* ('om het even').

Vervolgens komen de 400 geselecteerde valse vrienden alfabetisch geordend aan bod. Er wordt daarbij steeds uitgegaan van het Duitse woord, dat in een voorbeeldzin wordt geplaatst waaruit de mogelijke

spraakverwarring bij Nederlandse moedertaalsprekers blijkt. Aansluitend wordt de valse vriend eerst vanuit het Duits, dan vanuit het Nederlands belicht, bv. 'schlimm – erg'; 'slim – klug'. Naast voorbeeldzinnen die de betekenis(nuance) van een woord goed illustreren, worden er ook heel wat uitdrukkingen opgesomd waarin hetzij de Duitse, hetzij de Nederlandse valse vriend opduikt. De index achter in het boek laat toe valse vrienden en hun betekenissen snel op te zoeken.

*Alles kla(a)r?* wordt in de flaptekst een 'aanvulling op woordenboek en grammatica' genoemd, al is dat laatste misleidend. Waar een boek als *Duits – de fijne kneepjes* van Kirsten Lüpke (2000) ook ingaat op valkuilen bij geslachten van woorden, voorzetsels en hulpwerkwoorden, beperkt *Alles kla(a)r?* zich tot de puur lexicaal valse vrienden. Dit hoeft geen kritiek te zijn, want, zoals Goethe al wist, *in der Beschränkung zeigt sich der Meister*. Door op woordenschat te focussen komen er veel meer valse vrienden aan bod dan in traditionele didactische overzichten, waardoor er ook aandacht is voor minder voor de hand liggende (en dus verraderlijke) valse vrienden, zoals *fehlen* ('ontbreken') en *velen* ('verdragen'), of *Ober* ('vrouw in een kaartspel') en *ober* ('kelner').

Ondanks dit uitgebreide overzicht slaagt *Alles kla(a)r?* er evenwel niet in het volledige Nederlandse taalgebied te overspannen. Zoals zo vele boeken die geschreven worden door een Noord-Nederlandse auteur, blijven typische Zuid-Nederlandse woorden onderbelicht. Hardnekkige valse vrienden in het zuiden van het taalgebied, zoals *passeren* ('voorbijkomen') en *passieren* ('gebeuren'), of het pragmatisch heel verschillende *bijwonen* ('aanwezig zijn' – neutraal) en *beiwohnen* ('aanwezig zijn' – officieel, plechtig) komen niet aan bod. Een gemiste kans voor een boek dat verder een heel gedegen naslagwerk voor studiedoel-einden is.



Erlijn van Genuchten, *Alles kla(a)r?* Den Haag: Kemper Conseil Publishing, 2014, ISBN 9789076542744, 304 blz., 24,90 euro.

# Te boek

## Huldeboeken van zwart tot rood en goudkleurig

ALBERT OOSTERHOF



**H**et huldeboek is een genre dat de laatste jaren op zijn retour is, mede als gevolg van de toenemende druk om te publiceren in internationale kanalen. Recentelijk hebben echter ter ere van hoogleraren in de neerlandistiek nog enkele ouderwetse libri amicorum het licht gezien. We bespreken twee voorbeelden van dit uitstervende genre.

In Groningen werd op 20 juni 2014 afscheid genomen van de flamboyante hoogleraar Nederlandse taalkunde Frans Zwarts. Ter ere van zijn emeritaat verscheen een huldealbum met de toepasselijke titel *Black Book*. Het boek biedt een collectie van 24 artikelen waarvan sommige met wetenschappelijke inslag, maar andere met een eerder informele toonzetting. Aardig is om het stuk te lezen van Johan van Benthem, de vermaarde emeritus hoogleraar logica aan de Universiteit van Amsterdam, die met Zwarts samenwerkte bij de toepassing van begrippen en modellen uit de logica op taalkundige problemen. Daar leren we over Zwarts' literaire gaven en zijn 'success with the girls' dat daar blijkbaar mee gepaard ging in hun gezamenlijke jaren aan een Haags gymnasium. Meer inhoudelijk besteedt Van Benthem aandacht aan enkele dwarsverbanden tussen taal en logica. Het gaat bijvoorbeeld over taal en 'agency', d.w.z. dat in de beschrijving van een fenomeen als taal (meer) aandacht besteed moet worden aan de individuen die er gebruik van maken. Dus: samenwerkende logici en taalkundigen moeten streven naar een goede theorie van taalkundig gedrag (en niet alleen van taalfeiten als zodanig).

Verder vinden we in dit album een aantal bijdragen terug die de verschillende disciplines laten zien waarin Zwarts zelf gewerkt heeft, zoals syntaxis, semantiek en psycholinguïstiek. Er zijn bijvoorbeeld artikelen van Jan-Wouter Zwart, die constructies laat zien waarin Nederlandse infinitieven verleden tijd uitdrukken, van Ton van der Wouden over *of zo* en *en zo*, en van Anastasia Giannakidou over negatief-polaire uitdrukkingen, het onderwerp waarmee Zwarts zelf naam maakte.

In Leuven zwaaiden op 16 oktober 2014 twee hoogleraren Nederlandse taalkunde af: William Van Belle en Joop van der Horst. Bij die gelegenheid verscheen een mooi uitgegeven (met deels goudkleurige kaft) 'dubbelfeestbundel' met de titel *Patroon en argument*. Dit album bevat 53 taalkundig relevante bijdragen en biedt een mooie bloemlezing van onderwerpen waar de hedendaagse neerlandicus en taalkundige zich zoal mee bezighoudt. In het eerste deel worden vooral syntactische thema's aangesneden. Er is bijvoorbeeld een artikeltje van Ina Schermer over eigenaamsgroepen van het type *klokkenluider Snowden*. Nederlanders zullen deze constructie ook kennen van een voorbeeld dat de laatste jaren af en toe opduikt in de media, namelijk *Kereltje Pechtold* als bijnaam van politicus Alexander Pechtold. Die bijnaam, door columnist Jan Blokker in 2006 geïntroduceerd, achtervolgt Pechtold tot op de huidige dag. Wie meer wil weten over de grammaticale wederwaardigheden van zulke woordgroepen, kan terecht bij Schermer.

In een tweede deel worden thema's uit de historische taalkunde besproken, die vooral aansluiten bij het werk van Van der Horst. Er is veel aandacht voor diachrone ontwikkelingen in het gebruik van werkwoorden. Het gaat over *zullen*, *dunken*, *dreigen*, de klinker in *leggen* en de keuze voor het hulpwerkwoord *zijn* of *hebben* in groepen met drie werkwoorden zoals *is/heet kunnen gebeuren*.

Tot slot is er een deel met studies over pragmatiek, taalbeheersing en taalpolitiek. Dat sluit meer aan bij de expertise van Van Belle. In het oog springt hier een artikel van (inmiddels ook emerita) Marinel Gerritsen, die verschillen in culturele waarden tussen Vlamingen en Nederlanders en de interactie tussen hen op een net iets andere manier benadert dan in eerder onderzoek. Ze selecteerde tien interviews met Vlamingen die op hoge posities in Nederland werken en tien interviews met Nederlanders in Vlaanderen. De resultaten van haar analyse bieden nieuwe inzichten in cultuur- en communicatieve verschillen tussen Nederlanders en Vlamingen.

Mooi dat een oud genre nog bestaat. Er verdwijnt al zoveel, zoals allerhande tijdschriften en Nederlandstalige publicatiekanalen. Het boek voor Zwarts is bij uitstek gericht op collega's die Zwarts kennen. Maar voor lezers van *Over taal* biedt *Patroon en argument* een mooi overzicht van taalkundige onderwerpen, waardoor ze zich een beeld van de huidige stand van het onderzoek kunnen vormen.



Hoeksema, Jack en Dicky Gilbers (red.) (2014), *Black Book. A Festschrift in honor of Frans Zwarts*. University of Groningen [in eigen beheer]. ISBN: 978-90-367-7118-4, 387 blz.

Van de Velde, Freek, Hans Smessaert, Frank Van Eynde en Sara Verbrugge (red.) (2014), *Patroon en argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William Van Belle en Joop van der Horst*. Leuven: Universitaire Pers Leuven. ISBN: 978-94-6270-014-7, 784 blz., 79,50 euro.

## Verhalen over taal

FILIP DEVOS



**D**e *Dikke van Dale* bestaat dit jaar 150 jaar, en dat werd uitgebreid gevierd. Het grootste en bekendste (commerciële) woordenboek van het Nederlands is vernoemd naar Johan Hendrik van Dale (1828-1872), een onderwijzer en archivaris uit het Zeeuws-Vlaamse Sluis. Zijn ouders waren echter afkomstig van het Oost-Vlaamse Eeklo. Van Dale schreef boeken over taalzuiverheid en grammatica, maar ook artikelen over geschiedkundige en heemkundige onderwerpen.

In 1867 vatte hij op vraag van uitgever Thieme de herziening aan van het *Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal*, een woordenboek dat de gebroeders Isaac en Nathan Calisch drie jaar eerder hadden samengesteld. Hij vond het een verschrikkelijke taak: 'Het schrijven van een Woordenboek is een ondankbaar en verdrietig werk. Is er veel dat men heeft opgenomen of verbeterd, er is nog veel meer dat men vergeten heeft, dat de aandacht ontsnapt is en alzoo onverbeterd is gebleven.' Van Dale overleed voor het werk af was (hij was aan de letter Y), en zijn leerling Jan Manhave voltooidde het woordenboek in 1874. De eerste drukken telden ongeveer 1400 bladzijden, de laatste druk (de 14<sup>de</sup>, herziene uitgave uit 2005) ruim 4500 bladzijden in drie delen. De bijnaam *Dikke van Dale* is niet gestolen.

Het jubileumjaar 2014 werd gevierd met de verkiezing van het Van Dale Jubileumwoord (een Nederlands woord dat tussen 1864 en 2014 voor het eerst werd aangetroffen of gangbaar werd), een plechtige zitting in augustus in Den Haag, en een jubileumuitgave: een geschiedenis van het woordenboek zelf onder de titel *Verhalen over taal. 150 jaar Van Dale*. Schrijver en taalkundige Wim Daniëls, die zelf zes bijdragen heeft, verzorgde de samenstelling van dit jubileumboek.

Een vijftigtal (vooral) Nederlandse, maar ook een zestal Vlaamse schrijvers, (oud-)hoofdredacteuren, journalisten, taaladviseurs en andere *Dikke van Dale*-fans verwoorden in evenveel anekdotes, beschouwingen, columns of korte verhalen wat het woordenboek – of ruimer: de Nederlandse taal – voor hen betekent.

Op iedere bladzijde vind je onderaan het geselecteerde woord van het jaar: in 1864 was dat *benzon*, *benzin*, in 1881 *flamingant*, in 1884 *fuij*, in 1887 *verkommeren*, in 1959 *must* en in 2013 *selfie*. Leuk.

Ook leuk zijn de vele taalweetjes die tussen de bijdragen door meegegeven worden: de *Dikke Van Dale* verscheen voor het eerst op cd-rom in 2000; in 2007 was er de eerste Van Dale Woord van het Jaar-verkiezing; de laatste, 14<sup>de</sup> editie woog 6163 gram; de letter *s* heeft de meeste lemma's; en in 2015 verschijnt de 15<sup>de</sup> editie onder het hoofdredacteurschap van 'drs. C.A. den Boon en lic. R. Hendrickx'. Het wordt, aldus Ruud Hendrickx in zijn bijdrage, 'de eerste [editie] waarin het Nederlands in Vlaanderen een volwaardige plaats gekregen heeft'.

Spelling, taalgeschiedenis, het leven van Johan van Dale (de 'enige taalkundige voor wie in Nederland een standbeeld is opgericht', aldus Ewoud Sanders), evoluties van woordbetekenissen en -omschrijvingen of van labels, de geschiedenis van *misteoreolen*, de eerste munting van de term '*Dikke van Dale*' (door Jules Persyn in 1907), het komt allemaal uitvoerig ter sprake. Daarmee is dit jubileumboek meteen ook een geschiedenis van 150 jaar Nederlands.

Al bij al een verrukkelijk bladerboek dus, door de enorme afwisseling, maar ook doordat het mooi en kleurrijk vormgegeven is met vele illustraties. Een waar hebbeding.



Wim Daniëls (sam.), *Verhalen over taal. 150 jaar Van Dale*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Uitgevers, 2014. ISBN 9789460771750 (boek)/ISBN 9789460771781 (e-book), 205 blz., 24,99 euro.

## Neerlandistiek in Luik

FILIP DEVOS

**D**e neerlandistiek doet het goed, intra en extra muros. Op de website van de Taalunie valt te lezen:

De neerlandistiek is een bloeiende, internationale discipline die wereldwijd wordt beoefend. Neerlandistiek Wereldwijd geeft een actueel overzicht van de stand van zaken. Hier is informatie te vinden over neerlandici van verschillende disciplines aan 312 verschillende instellingen in verschillende landen wereldwijd. In de toekomst moeten ook alle relevante opleidingen en informatie over neerlandistisch onderzoek terug te vinden zijn. (<http://taalunieversum.org/neerlandistiek/>)

De neerlandistiek extra muros begon bijna tweehonderd jaar geleden. De eerste extramurale professor in de neerlandistiek, buiten het Nederlandse taalgebied dus, was Johannes Kinker. Hij doceerde van 1817 tot 1830 aan de (pas opgerichte) 'Université de Liège'. Aan deze eerste extramurale leerstoel Nederlands hebben Guy Janssens en Kris Steyaert een lijvige studie gewijd: *Tweehonderd jaar neerlandistiek aan de Université de Liège. Een geschiedenis van de oudste extramurale leerstoel Nederlands*. De auteurs, respectievelijk hoogleraar historische taalkunde van het Nederlands, en hoofddocent Nederlandse letterkunde, zijn beiden verbonden aan de vakgroep Nederlands van de Universiteit van Luik. Ze schreven in 2008 al een studie over het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I, constitutioneel monarch van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814-1830). Hij was het die op 24 juni 1817 de Amsterdamse advocaat, filosoof en dichter Johannes Kinker in Luik benoemde als hoogleraar Nederlands, meer bepaald als hoogleraar in de 'Nederduitsche letterkunde en welsprekendheid'. Naast Luik kregen trouwens ook Gent en Leuven in 1817 een 'Rijksuniversiteit', en de leerstoel Nederlands kaderde natuurlijk in de taalpolitiek van Willem I. Na Kinker verviel het vak Nederlands tot een keuzevak ('Littérature flamande'). 'Het *hollandais* of *néerlandais* werd bij de Revolutie – als taal van het gecontesteerde zittende regime, als taal van de vijand – zo goed als taboe', aldus de auteurs. Maar na 1860 kwam er weer meer vraag naar onderwijs in de moderne vreemde talen.

Op basis van uitgebreid bronnenmateriaal – het aantal voetnoten spreekt voor zich – onder meer van gesprekken met alumni, traceren de auteurs de evolutie van het onderwijs en het onderzoek van de Nederlandse taal en letteren aan de Luikse universiteit, van 1817 tot vandaag. Na (1) een korte inleiding belichten ze in vijf hoofdstukken achtereenvolgens: (2) tweehonderd jaar onderwijs en onderzoek van het Nederlands aan de Université de Liège (tegen de achtergrond van de staatkundige, politieke, sociale en culturele geschiedenis), (3) de Luikse studenten Nederlands (met hun verenigingen en tijdschriften), (4) de Luikse neerlandici (bekend zijn onder meer Willem Pée, Joseph Moors, François Closet, Siegfried Theissen, Jef Vromans, Philippe Hiligsmann) en het vakgebied (zoals het *Revue des Langues Vivantes - Tijdschrift voor Levende talen* (1935-1979), en ten slotte (5) uitdagingen voor de toekomst. Na de uitvoerige bibliografie en het personenregister komen tot slot een vijftal bladzijden illustraties. Deel (2) omvat begrijpelijkerwijze zowat de helft van deze studie.

Wat de toekomst betreft, zien de auteurs drie uitdagingen: (1) de genderkwestie (195 jaar lang waren er geen vrouwelijke docenten), (2) de veranderde instroom (de meeste studenten kunnen 'vandaag nauwelijks nog met grammaticale regels omgaan'), en (3) een mogelijke daling van het aantal studenten.

De auteurs hebben een 'getrouw, evenwichtig en inzichtgevend beeld' willen bieden, en zijn daar met vrucht in geslaagd. Ze stellen terecht dat de geschiedschrijving van de neerlandistiek buiten Nederland en Vlaanderen 'een jong onderzoeksgebied [is] waarin nog veel werk te verrichten valt'.



Guy Janssens en Kris Steyaert, *Tweehonderd jaar neerlandistiek aan de Université de Liège. Een geschiedenis van de oudste extramurale leerstoel Nederlands*. Leuven/Den Haag: Acco, 2014. ISBN 9789033496110, 198 blz., 24,50 euro.

## Frivool

HUGO BROUCKAERT



**I**n mijn pukkeltijd – heel lang geleden – had in het door mij genoten onderwijs een omwenteling plaats. Na een lange rimpelloze zomervakantie, geheel gevuld met het ravotten van jongens onder elkaar, kwam ik tot mijn grote verbazing in een gemengde klas terecht. Het woord *gemengd* doelde toen niet op verschillende huidskleuren, maar betekende dat er kinderen van het andere geslacht bijkwamen, giechelende wezens die tot dan toe geheel buiten mijn gezichtsveld waren gebleven. Het concrete gevolg was dat vanaf de eerste schooldag in de bank voor mij een meisje zat met ponyhaar, wat toen een *froufrou* heette. Haar naam was Heleen.

Op een dag draaide zij zich naar mij toe, schudde even het hoofd en vroeg: ‘Vind je mij frivool?’ Dat was voor mij voldoende om voor een hele tijd ‘mijn dagen in een zalige bewusteloosheid door te brengen’, zoals Pieter Bas zei toen hij weer eens verliefd was. Ik had op haar vraag die dag geen passend antwoord en de dagen erna ook niet, sterker nog: ik durfde haar nooit meer aan te spreken.

Daaraan moest ik denken toen ik onlangs in mijn onvolprezen *Van Dale* toevallig op het woord *froufrou* botste, met als betekenissen:

1. vertoon van ritselende (kanten of zijden) onderkieren
2. pony, ponyhaar
3. koekje bestaande uit twee wafeltjes met crème au beurre ertussen

Dat zijn nu precies drie betekenissen die voor mij het label ‘frivool’ verdienen. Helaas, mijn *Van Dale* kent dat woord niet als label. Hij kent wel *schertsend*, *informeel*, *ironisch*, *minachtend*, *vulgair*, *rooms-katholiek* en zelfs het label *vooral van vrouwen* (bij de woorden *frigide*, *koketteren*, *pin*, *ui* en *vinnig*, niet al te vrouwvriendelijk dus). Bovendien geeft *Van Dale* onder het trefwoord *frivool* geen definitie, maar wel de synoniemen *wuft*, *onbezonnen* en *werelds*. In de zestiende eeuw werd frivool uit het Frans overgenomen met als betekenis ‘klein’, ‘onbenullig’. Het woord is verwant met het Latijn *friare*, ‘verbrokken’. In de editie 1864

van *Van Dale* stond nog *kinderachtig*, *nietig*. *Van Dale* heeft naar mijn gevoel een belangrijke betekenis in de semasiologische ontwikkeling van het woord *frivool* overgeslagen, namelijk de betekenis die het woord in mijn jeugd had.

Heleentje was immers helemaal niet wuft, niet onbezonnen, liederlijk of losbandig, en evenmin oppervlakkig, ijlhoofdig of wispelturig. Wel was zij wat frivool voor mij betekende: guitig, ludiek, vrolijk, stoeierig, ongedwongen, dartel en fantasierijk. Zij had aldus een aantal eigenschappen waar mijn ontluikende zinnen niet mee overweg konden.

Hoe komt *Van Dale* erbij dat *frivool* ‘wuft’ zou kunnen zijn? De verwerpelijke verdorvenheid van de klank alleen al, en dan dat voorbeeld: *het wufte Zuiden*. Die negatieve, bijna racistische houding ten aanzien van de mediterrane cultuur en levensstijl. Het doet me denken aan dat vers uit *Macte Animo* van Albrecht Rodenbach: ‘Ik moet er niet van weten, van die Zuidse vrouwenzielen’. Hij moest er wel degelijk van weten: hij was er fataal door aangetrokken, maar had naar alle waarschijnlijkheid een blauwtje gelopen.

Rodenbach en ikzelf werden door dezelfde gevoelens verbrokken en verkruiemd. Wij zonken weg in kinderachtigheid en voelden ons onbenullig. Ik begon gedichten te schrijven die van de doodsgedachte doordrenkt waren en dwaalde mistroostig langs de straten.

Dat alles is voltooid verleden tijd, en toch ... In Izegem, in de Marktstraat, is een schoenwinkel die *Frivole* heet. Wanneer ik in Izegem kom – één keer in twintig jaar – loop ik een blokje om.

# Quiz over taal

## Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN



### I. Breek de onderstaande woorden correct af.

- |               |             |
|---------------|-------------|
| 1. Washington | 4. danken   |
| 2. reglement  | 5. koosjer  |
| 3. kachel     | 6. koningin |

### II. Welk woord past voor alle woorden?

- |               |               |
|---------------|---------------|
| 1. ... baard  | 4. ... berg   |
| ... borst     | ... model     |
| ... huid      | ... wijn      |
| 2. ... avond  | 5. ... auto   |
| ... bal       | ... kousen    |
| ... boodschap | ... fiets     |
| 3. ... buik   | 6. ... aanval |
| ... glas      | ... gas       |
| ... lucht     | ... knoop     |

### III. Zoek de antoniemen bij elkaar.

aftocht, ruimdenkend, hol, belabberd,  
dwarsliggen, geborneerd, ondergeschikt, opmars,  
uitstekend, massief, kardinaal, conformeren

### IV. Wat betekenen de onderstaande woorden?

- voraciteit  
a) vraatzucht  
b) opgewektheid  
c) wulpsheid
- humoraal  
a) grappig  
b) de lichaamsvochten betreffend  
c) dwaas
- gremium  
a) cadeautje als reclamestunt  
b) officiële groep mensen met een bepaalde taak  
c) kloostergang
- douceur  
a) fooi  
b) verzachtende omstandigheid  
c) zachte aanpak

- apocrief  
a) aansporend  
b) voortijdig eindigend  
c) twijfelachtig
- palankijn  
a) draagstoel  
b) ceremoniële luifel  
c) het harde verhemelte

### V. Welk woord is correct gespeld?

- a) cappucino  
b) cappuccino
- a) barbecueën  
b) barbecuën
- a) qui-vive  
b) quivive
- a) rigoreus  
b) rigoureux
- a) wiegendood  
b) wiegedood
- a) uittentreuren  
b) uitentreuren

## OPLOSSINGEN

- I. 1. Wa-shing-ton / 2. re-gle-ment / 3. ka-chel / 4. dan-ken /  
5. koo-sjer / 6. ko-nin-gin
- II. 1. rood / 2. kerst / 3. bier / 4. tafel / 5. sport / 6. zenuw
- III. aftocht – opmars, belabberd – uitstekend, dwarsliggen –  
conformeren, geborneerd – ruimdenkend, kardinaal –  
ondergeschikt, massief – hol
- IV. 1a / 2b / 3b / 4a / 5c / 6a  
V. 1b / 2a / 3a / 4b / 5a / 6b

**Besteladres:** INNI publishers, Industrielaan 5, 8501 Heule (abonn@innipublishers.com).  
U hoeft pas te betalen als u van ons een factuur gekregen hebt.

---

